

JÁSZKUNSAÉG

Irodalmi, társadalmi
művészeti és kritikai
folyóirat

3

XXII. évfolyam
harmadik szám
1976. szeptember

TARTALOM

- 99 Galambos Lajos: Küszöbön állnak a hegyek (dráma II. rész)
110 Iluh István: Hova tartozom, Sétálok, Vihar lett, Tenyered mögé bújtál, Kenyér (Versek)

VALÓ VILÁG

- 112 J. Tóth Dezső: Miért csökkent a paraszti nagycsaládok száma?

FÓRUM

- 118 Nemcsak Tiszabura gondjai — Bistey András
126 Levél munkatársamhoz üzemi demokrácia dolgában — Mag János levele

HAGYOMÁNYOK

- 128 Keresztury Dezső: Szülőföldjének hű fia (Emlékezés a 75 éve született Székely Mihályra)

DOKUMENTUM

- 131 A Kun Kódex találóskérdései
A bevezetőt írta és a találóskérdéseket fordította: Bektúr András

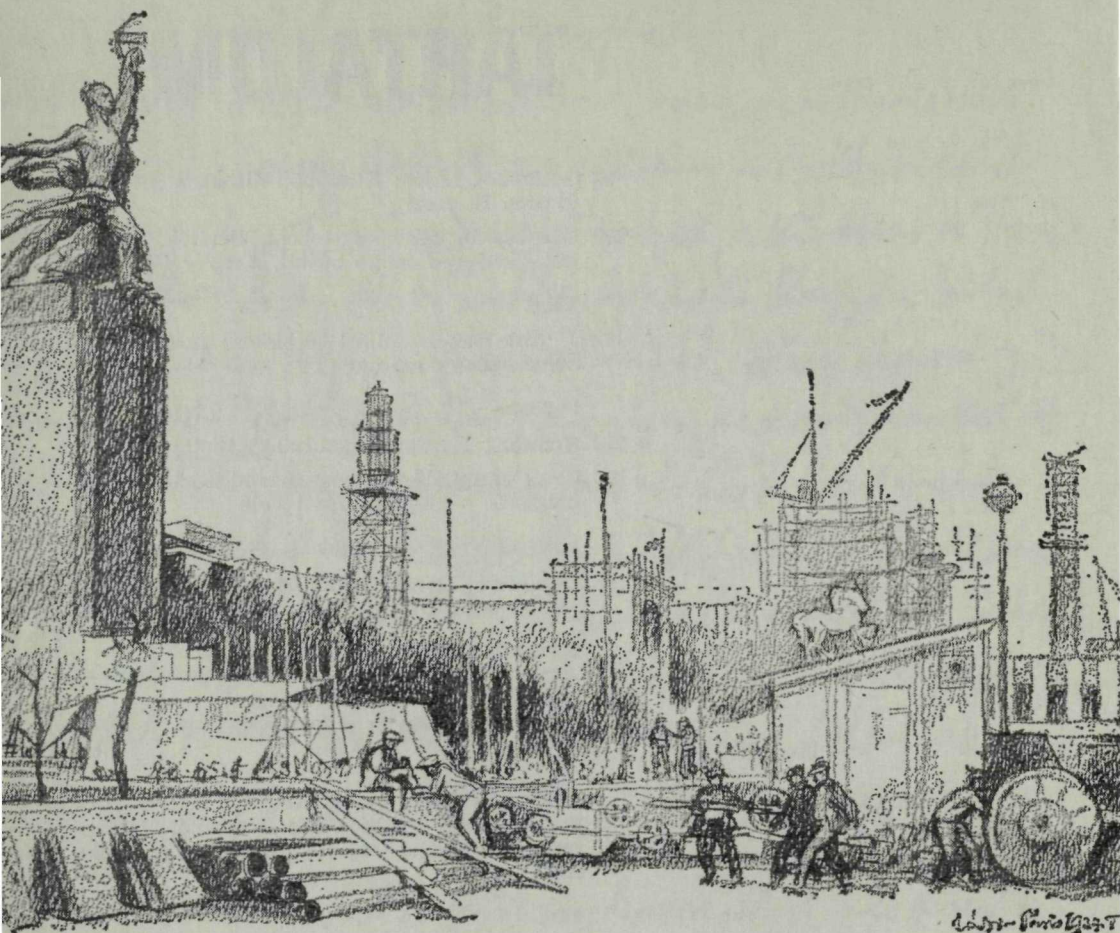
KÉPZŐMŰVÉSZET

- 135 Emlékezések, találkozások — Zádor István művészi hagyatékából; Kaposvári Gyula írása

TÉKA

- 141 A Jász Múzeum jubileumi évkönyve (Filep Antal)
142 Visszapillantó — Hajnal József

A borító 1. és 3. oldalán (Árvíz, Lány a tükör előtt), a 98. (Világkiállítás Párizsban), a 109. (Századforduló), a 110. (A kintornás), a 117. (Delelő), a 127. (Öltöző nő), a 137. (Pihenő a csatatéren), a 139. (Álló alak), oldalon Zádor István grafikái. A borító 2. oldalán a művész kézírásos naplójának részlete. A 121. oldalon Nagy Zsolt fotója: Cigánysoron.

JÁSZKUNSÁG

A Szolnok megyei Tanács V. B. művelődésügyi osztályának folyóirata, XXII. évfolyam 3. szám. Megjelenik negyedévenként. Felelős szerkesztő: Valkó Mihály. Szerkesztőség: 5000 Szolnok, Koltói Anna u. 2. Telefon: 13-131. Kiadja a Szolnok megyei Lapkiadó Vállalat. A kiadásért felel: Virágh Iván. Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető a Posta Központi Hirlap Irodánál (1900 Budapest, V., József nádor tér 1.) és bármely postahivatalnál. Előfizetési díj: 1 évre 20 forint, csekszámlaszám: 215-96162. Készült a Szolnoki Nyomdában (5000 Szolnok, Vörös Csillag út 28.) Felelős vezető: Gombkötő Béla igazgató.

Index: 25 910

Küszöbön állnak a hegyek

II.

A valóságos helyszín

TUZA: *Cszogva hozza a postát, leteszi a íróasztalra.*

Pizkosul nagy a meleg. Nem csuda, augusztus van. Holnap már Szent István királyunk nagy ünnepe. Komp nincs, körbe kell gyalogolnom a hídon át, ha az István napi körmeneten részt akarok venni. Pedig részt! Azt a gyönyörű éneket szeretem.

Dúdol.

Rólad emlékezvén
csordulnak könnyeink
vérrel harmatoznak
szomorú mezeink

hol vagy István király
téged magyar kíván
gyászos öltözetben
te előtted sírván

Megáll, sóhajt. Fölnéz.

Furcsa, hogy nem motoznak az egerek. Nincs egy se. Mintha elpusztultak volna, vagy elmenekültek volna.

Rendezget. Motyog.

Én csak a patkányok meneküléséről hallottam eddig. Látni nem láttam, de mondják, megérzik, hogy süllyedni fog a hajó. Pizszok népség.

Beszól.

Annyi idők után ismét jött a postás.

Csend, nincs válasz.

Nem baj. Felmérgestem én Utass urat mindjárt.

Vásott kölyökként gajdol.

Legyen az istennek dicsőség az égbe, szerencsével vettük nagy dolgunkat végbe.

Hallgat, semmi.

Váljon az új párnak mai esküvése lelkük örök javára. Az isten áldása szálljon a fejükre.

UTASS: *Bejön. Ruhája felett házi köntös van rajta.*

Jól van, papa.

TUZA: Jól van, papa, mindig csak jól van. Jött újra posta, újság is van közte.

Olvassa már, kik az urak a városban?

UTASS: Mintha nem tudná két hete.

TUZA: Azt suttogják, a vörösök tartják itt magukat.

UTASS: Csupán egy nappal tartották magukat tovább, mint az ország.

TUZA: Tovább, mint a főváros?

UTASS: Egy nappal tovább. Ez illet is az egy utca városához. Itt a Tisza partján.

Tiszta a fenti szoba?

TUZA: Furcsállom szerfelett, hogy nem járnak az egerek.

UTASS: Vigyen fel egy plédet, kávé után ott akarok pihenni.

TUZA: Nagy a meleg. Jobb lenne Utass úrnak a veranda. Majd én elbóbiskolnék odafönt.

UTASS: *Postáját nézve.*

Legyen, ahogy gondolja.

TUZA: *Örömmel siet fel a lépcsőn, a függönyt behúzza.*

Na, végre.

MARINA: *Hozza a kávé.*

Van valami érdekes a postájában, uram?

UTASS: Tessék.

MARINA: *Átveszi a levelet.*

Alexandre-Gustave-tól?

UTASS: No lám. Az utóbbi időben franciául tanultál talán?

MARINA: Csupán a betűk kiejtésének helyességénél tartok. Mit ír?

UTASS: Nagy beteg. Kérde, hogyan vészeltem át az ellenforradalmat, biztosít arról, hogy a francia csapatok Magyarországra küldetésével változatlanul nem ért egyet, tiltakozását nyilvánosságra hozta. Úgy véli, hogy én természetesen nem álltam az ellenforradalmárok mellé, s ha bármi baj érne, akciót szervez megmentésemért, ha él addig. Kérde továbbá a Nyugati pályaudvar és a Margit-híd sorsát satöbbi. Kifogásolja, hogy előbbi levelére nem válaszoltam.

Elnéz.

Dehát hogyan és mit válaszoltam volna? És egyáltalán, elvitte volna hozzám a leveletem a posta?

MARINA: Gusztáv.

UTASS: Igen, Marina.

MARINA: Amikor áprilisban magát beiktatták főigazgatónak, valóban nem találkozt a fiunkkal?

UTASS: Hányszor mondjam még?

MARINA: S amíg főigazgató volt, egyszer sem?

UTASS: Az északi front közlekedését irányította. Távirón váltottunk pár szót.

MARINA: Nem tudom elhinni, Gusztáv.

UTASS: Mit tehetek, ha nem hisz a férjének?

MARINA: Nem az!

UTASS: *Ordít.*

Marina.

Kint zörgetnek.

MARINA: Ugyan, ki az?

UTASS: *Felkiált.*

Apa!

Marinához.

Akárki is, nincs félnivalónk. Én tiszta ember voltam kényszer-nyugdíjam idején, hűvös és tiszta ember maradtam kényszer-főigazgatóságom idején is.

MARINA: Hátha a fiunk!

Indul.

Iván!

TUZA: *Leérve a lépcsőn.*

Nem Iván. Láttam a fenti ablakból. Kun.

UTASS: Kicsoda?

TUZA: Kun László, a volt városparancsnok. Nagyon mocskos. Sáros, piszkos, szakállas. Beengedjem?

UTASS: A fürdőszobába, ha így van, tisztálkodjon meg, és tiszta ruhát kell rá adni. Alul, felül. Azt hittem, nem él már, szegény.

MARINA: Őt sajnálja? Aki kétszer avatkozott már erőszakosan az életébe?

UTASS: Kihűlt a kávé. Melegítsd meg, kérlek.

Tuzához.

Fürdőt, borotvát, ruhát neki.

Mínthogy újra zörgetnek, Marinához.

Kihűlt a kávé, mondom. Konyakot is kérek. Van még az Eiffeléből?

MARINA: Van még két üveggel, uram.

UTASS: *Egyedül marad, kezébe veszi az újságot.*

Gondolati sík.

KUN: *Csak Kun László arca van fényben.*

Most pedig fontos dolgot akarok neked mondani. Nem kívánom én, Marcsa, hogy ledülj velem az árokparton. Nem kívánom én, hidd el. A ház rendben, a kert rendben, szombaton délben kijössz velem Kuncsorbára. Őzvegy anyám ebéddel vár, utána elmegyünk a paphoz és feladjuk a hirdetést. Vasárnap, előszörre, már kihirdet bennünket a szószékről a tisztelendő úr. Utass urat megkértem már, hogy engedjen el téged szombat délben a háztartásából. Nem éppen szó nélkül, merthiszen kérdezősködött, teljesen fehér arccal bólintott, és azt mondta, ha te is úgy akarod, ő elenged. Mondottam, egészen bizonyosan úgy akarod. Igaz, Marcsa?

MARINA: *Csak az ő arca van fényben.*

Imádkoztam ma, Kun László. Megkérdeztem a Szűz Anyát, mit tegyek. Úgy éreztem a szent csendben, hogy nem tudok én se szombaton, se máskor Kuncsorbára menni. Az én uram tekintete olyan tiszta, ha örökké szolgálólánya maradnék, akkor sem tudnám elhagyni őt. Engem Utass Gusztáv úrhoz rendelt a Szűz Anya.

UTASS: *Csak az ő arca fénylik fel.*

Mielőtt beszámolnék a tisztelt szaktársaknak szocialista egyesületünk eddigi tevékenységéről mind erkölcsi, mind anyagi téren, engedtessek meg egy gondolat felvetése. Sokan kérdik, vajon mi közöm nekem a munkásokhoz az irányító tevékenységen kívül, mi közük munkájuk elvégzése után az iparosoknak hozzám? Holott a nap nem kérdi a holdtól, egyik égitest a másiktól, vajon összetartoznak-e? Elrendelt világban élünk, ha tudjuk, hogy mi rendezzük a világot. Én, te, ő; ma, holnap, holnapután. Az elrendelés és elrendelés szükséges törvénye az adott kor adott emberének. Ki hogyan él vele, meghatározza egyéniségét. Csak így létezhetünk. Nagyon nagy béke van ma a világban mindenütt, úgy tűnik, már az emberiség csak szeretkezni, építkezni, gyarapodni akar. Ám ez a szűkösség kinek a jövődjéje? Én például nem lehetek meg a munkatársaim nélkül, ők pedig nélkülem, bárha ezt a szaktársak teljes mélységben még nem is értik. Furcsa dolog, hogy a gondolat mindig előbb jár, mint maga, a kézzel fogható, anyagi mozgás. Általában ma már az értelmes emberek fölismerik a régi, görög—latin igazságot: előbb van a fönt, s csak utána a lent, holott a föntnek csakis a lentből szabadna származnia. De kérdem, mikor fönt a fönt, s mikor lent a lent? E fogalmakra a latinok csupán egyetlen szót használtak; *latus*. S bonyolultságában is így van ez rendjén. Mindjárt meg fogom magyarázni.

Lövés dörren.

Teljes sötétség lesz.

A valóságos helyszín

UTASS: Ostoba illúziók. Ostoba hitek.

TUZA: *Bevezeti Kun Lászlót.*

Eme úr zörgetett, holott kicsi már a Tisza, kicsi az ár.

KUN: Jónapot, Utass elvtárs. Íme tisztán, a maga ruhájában.

UTASS: Helyes, fiam. Azt hittem, már nem él. De most látom, ebben az újságban, hogy még mindig halálra keresik. Hol bujkált eddig?

KUN: Két hete már a Tisza-parti nádasokban, mocsarakban. Menedéket kérek.

UTASS: Meddig?

KUN: Sikerült összeköttetést teremtenem még a nádasokból a pesti elvtársakkal.

Holnap, huszadikán hajnalban itt, a háza mögötti kiserdőben veszem át az iratokat, és némi pénzt. Nem bírtam már a nádasban tovább. Fáztam ebben a hőségben. Kimerült vagyok és rettenetesen éhes. Könnyörögtem volna már a bebocsátásért előbb is, de állandóan cirkálnak a folyó mind a két partján.

Most, István király ünnepére készülnek, hirtelen csend lett.

UTASS: Jó. De mért kell könnyörögni.

KUN: Erőszakkal hurcoltuk el főigazgatónak.

UTASS: Valóban, csak az erőszaknak engedelmeskedtem.

KUN: Mindenki tudja ezt. A maga háza most a biztonság.

UTASS: Nyilván, ez így van. Elhatároltam magam mindentől, a diktatúra alatt is, csupán mint képzett szakember vezettem az ügyeket. De miért nem ül le?

KUN: Köszönöm.

UTASS: *Kiszól.*

Marina, kérem.

MARINA: *Hozza a kávéét és a konyakot.*

Jónapot László.

KUN: Istenem, alig bírok felemelkedni a székből.

UTASS: Hagyja csak.

Marinához.

Hozzon valami ennivalót is a vendégünknek, aztán, kérem üljön le közénk.

Kunhoz.

Forró fekete. Mindenekelőtt ezt igya meg. Jót tesz.

KUN: *Mohón hajtja fel a kávéét.*

UTASS: Én csak forrón szeretem. Maga beleizzadt, ugye?

KUN: Igen.

UTASS: Majd a konyak leviszi.

TUZA: Én pedig akkor?

UTASS: *Tölt.*

Felvitte már apa a plédet?

TUZA: Hogy nekem csak minden pohártól menni kell. Jól van.

Elmenőben.

Köszönjük uraim, szállást adástokat, hogy befogadtátok az útonjárókat.

Kunhoz.

Folytassa, városparancsnok elvtárs.

KUN: Isten fizesse meg tinéktek azokat. Csendes jó órákat adjon most a jó isten.

TUZA: *Megy, fel.*

Igaz tán ez az ember.

UTASS: Milyen ennivalót tud adni, Marina?

MARINA: Főtt étel előtt már csak zsíros kenyeret és paradicsomot. Igen szűkösen vagyunk élelemmel, uram.

UTASS: Nagyon jó lesz az. Egy pohár konyakra a zsíros kenyér nagyon jó.

KUN: Két hete nem volt kenyér a számban.

MARINA: *Marina féltő mozdulattal elmegy.*

UTASS: *Tölt, koccint.*

Hát egészségére, Kun László.

KUN: *Bólint. Isznak.*

Kis csend.

Gyávának tart?

UTASS: Mért?

KUN: Mert menekülök.

UTASS: Magamat is gyávának kellene minősítenem akkor, hisz én igen rég elmenekültem a világból. Bár sohse is éltem volna benne.

KUN: Mi büszkék vagyunk, hogy felébresztett bennünket.

UTASS: Csak meg tudnám magyarázni, hogyan lehet egy művelt ember olyan barom, mint én is voltam. Ha egy nép ezer esztendeig nem érett meg a győzelemre, minek az egész? Rákóczi, Dózsa, negyvennyolc, és ez a mostani most! Ezer esztendeje éretlen gyümölcs a nép a nemzet fáján. Köpedelmes, gyalázatos sorsú. De nyilván ezt érdemli. Nem mást. Csak a bukások valóságosak.

A többi mind illúzió.

KUN: Meg fog érni még a nép.

UTASS: Hogyne. A sírban. Mint televény.

MARINA: *Visszatér.*

A kenyereünk is kevés. Tessék fogyassza csak, ha az én uram utasított, nyilván nem sajnáljuk magától az utolsó falatot se.

KUN: *Felugrik.*

Egy pillanat.

Kirohan.

MARINA: Az én uram nem fél?

UTASS: Mitől?

MARINA: A haláltól.

UTASS: Nem. Rég nem félek már semmitől. Néha a halált kifejezetten kívánom is. Az élet a félelem maga. A halál öntudatlan, kedvesem, miként a születés. A kettő között: minden félelem, minden rettegés.

KUN: *Visszatérve. A kezében pisztoly.*

Ez az. Amikor vásároltam, három töltény volt benne. Egy az Utass elvtárs lábába fűrődött, hálsten, hogy csak oda. A másodikat a bíróságon szedték ki azonosítás végett. A harmadik benne van. Mindjárt, ahogy városparancsnok lettem, a bűnügyi kellékek közül magamhoz vettem ezt a jószágot. Megmutatom, hogyan működik. Régi fegyver.

Kinyitja, kivieszi a töltényt, visszazár, csattint.

Ennyi az egész.

Visszateszi a töltényt, az asztalra teszi a fegyvert.

Tessék.

UTASS: Minek ez nekünk?

KUN: Ennyim maradt. Akár emléknek is, jobb helyen lesz, mint nálam.

UTASS: Valóban nem lesz szüksége semmi fegyverre?

KUN: Olyan elvtárs jön értem pénzzel és papírokkal, aki tökéletesen ismeri a környezetet, még a ház mögött lévő kiserdőt is. Úgy értesültem.

MARINA: És a családja, László?

KUN: Megkíséréltem többször is a családalapítást. Nem ment, Marina. Ideig-

óraig tartottak a kapcsolatok. Anyám halála óta pedig, természetesen, mint magánember, teljesen egyedül. Közben háború, hadifogság, harc a fehérek ellen Oroszországban Kazány bevételéért, aztán Szamuelyékkel haza. Ennyi. UTASS: Tegye el a pisztolyt valahová, Marina. Talán Szent Gellért szobra mögé. Ki keresne egy szentnél fegyvert?

Kunhoz.

A többiek?

KUN: Bán Gyuri és Könke Imre fegyveres harcban esett el a posta védelménél.

UTASS: Kómár Vendel? A krétás?

KUN: Úgy tudom, a feleségével együtt a máramarosi sóbányák felé menekült.

UTASS: Fischbein Máté?

KUN: Úgy értesültem, hetvenöt bot. Teljesen nyomorék lett. Megőrült. Járja a várost egyik sürgönypóznától a másikig, megáll a bűgő drótok alatt, fülét a póznához tapasztja, és azt suttogja: halló, direktórium... Halló, direktórium.

MARINA: Látom, milyen fáradt. Vigye fel ezt a kis étket a felső szobába. Egye meg ott, és pihenjen le.

UTASS: Vagy még egy korty konyakot.

KUN: Igen. Aztán jó lenne ledúlni valóban, annyi idők után.

Miközben Utass tölt, Tuza csoszog le a lépcsőn.

TUZA: Nagy csónak jön. Öten vannak benne.

UTASS: Kik?

TUZA: Vén ember vagyok, de a szemem még mindig, mint a sasé. Két kilométerre is ellátok. Egyetlen ismerőst fedeztem fel a csónakban.

KUN: Kit?

TUZA: Kordé igazgató urat.

UTASS: Ide tartanak?

TUZA: A csónak iránya szerint mindenképp.

KUN: Csak nem fedezték fel, hogy ide menekültem?

UTASS: Vett észre valami ilyesmi jelet?

KUN: Mondtam már, hogy semmit. A lehető legóvatosabban úsztam át a Tiszát. Partra érvén minden lépésemre ügyeltem. A nyomokat is eltüntettem.

UTASS: A mocskos ruhák hol vannak?

TUZA: Azokat eltüntettem én. Csak gyerünk fel, rugókovács úr, a papírok közé.

Fél vagon papír, jól elrendezve a bujdosóknak.

KUN: Biztonságos hely?

UTASS: Kordé Mór is ott bújt, egy napig, amíg körözték a diktatúra alatt. Senki nem jött rá, hogy ott van. Maguk se, a Lenin-brigád. Pedig itt beszélgettünk. Ő meg fent volt. Mért keresnék hát éppen nálam Kun Lászlót, aki rámlótt valamikor? Mindenki tudja a viszonyunkat, Kordé Mór leginkább.

TUZA: *Fogja a tálcát.*

Gyerünk már, a szentségít, rugókovács úr.

Mennek fel.

MARINA: Mi sorsra nézünk, én uram?

UTASS: Baj nem lehet, semmiképp. Engem erőszakkal vittek el az igazgatóságra, csupán azért akarnak beszélni velem nyilván, mivel úgy hagytam ott az egésztest a bukás napján, mint Szent Pál az oláhokat. Nem történt meg a szabályos, hivatalos átadás. De én szabályosan vettem-e át a főigazgatói posztot? S kinek adtam volna át? Csakis ezért jöhetnek.

TUZA: *Sietvén csoszog le.*

Kaptatnak fölfelé.

UTASS: Papa, ez a harmadik, a maga pohara.

TUZA: *Legyint.*

Kik jelen vagytok, isten védjen benneteket, én tiszta szívemből kívánom ezeket.

Szinte rohanva megy el.

MARINA: Valóban nem tett semmi olyat az én uram, amiért most ez a Kordé Mór...

UTASS: *Elnéz.*

Nyugodjon meg, kedvesem. Tüntesse el a harmadik poharat.

Gondolati sík.

BÁN: *A színpadi sötétben csak az ő arca világít.*

Nyolcvan mozdonyunk volt. Ebből kettő hadászati célokra is alkalmas, igen erős mozdony. Mint tudjuk, ezt a kettőt Kordé Mór felrobbantotta. Mind a hadsereg-főparancsnok Bóhm elvtárs, mind a városparancsnok, Kun László elvtárs megparancsolja Utass elvtársnak, hogy a lehető legrövidebb időn belül tervezzen meg két páncélvonatot, szervezze meg a kivitelezési munkálatokat. Egy héten belül a két szerelvénynek készen kell állnia, hogy ezekkel előre törhessünk legalább Szajolig, s ott az ellenséget oldalba támadhassuk. Siker esetén a szandai gyalogos hadosztály átkel a Holt-Tiszán. Így mind a román, mind a románokhoz átállt székely hadosztályt bekeríthetjük. Világos a parancs?

UTASS: *Csak az ő arca van fényben.*

Ki ne tudná jobban, mint maga, Bán György, illetve politikai biztos elvtárs, milyen kocsiállattal rendelkezünk. Két legjobb mozdonyunk oda. Minden kocsi favázú. Féktuskóik is fából vannak. A faütközőket a fatányérokra mindössze két milliméteres vaslemez fedi. Ha a személykocsikat nézzük, azok mindkét oldalán hat-hat ajtó. A teherkocsik csak a két végükön szabadok. Lehetetlen dolog ilyen parkból egy hét alatt két páncélszerelvényt előállítani. Lehetetlen.

KUN: *Csak az ő arca van fényben.*

Nincs lehetetlen. Ismerem a Jármű minden javítási és gyártási lehetőségét. Harcba állunk. Maximálisan kell kihasználni mindent. Éjjel-nappali munkára kell fogni minden épkezláb embert. Akik a hadseregben szakmunkások, és nincsenek harci szolgálatban, oda lesznek küldve. A parancsot végrehajtani.

A valóságos helyszín

TUZA: *Vezeti be Kordé Mórt és két társát.*

Eme urak keresik az én törvénytelen vejem-uramat.

UTASS: *Felemelkedik.*

Legyen szerencsénk.

KORDÉ: Jónapot, Gusztáv. Látom, pompásan italozgattatok.

UTASS: Igen, egy pohárkával, kettetcskén. Az apósom nem igen szereti az ilyen nehéz italt, egy pofa könnyű borra fáj inkább a szíve.

KORDÉ: Ami nincsen.

UTASS: Honnan is lehetne, amikor szesztalalom van? Vagy már nincsen?

KORDÉ: Statárium és szesztilalom, hogyne lenne. De engedd meg, hogy bemutatassam az urakat. Valerian Lescu őrnagy, a megszálló román királyi hadsereg tiszteje.

LESCU: *Főt biccent.*

KORDÉ: Doktor Szekeres Albert százados, a székely hadosztály hadbírája.

SZEKERES: *Főt biccent.*

UTASS: Úgy láttam az ablakból, öten jöttetek.

KORDÉ: Kettőn kint maradtak őrségben.

UTASS: Megkérdezhetem, minek köszönhetem a látogatást?

KORDÉ: Valószínű, tudjuk azt mindannyian nagyon jól.

UTASS: Én ugyan nem tudom pontosan, de nyilván ki fog derülni.

KORDÉ: Minden.

UTASS: Téged most milyen minőségben tisztelhetlek?

KORDÉ: Természetesen, mint főigazgató, egyben a megszállt város polgármestere.

UTASS: Foglaljanak helyet az urak.

SZEKERES: Az semmiképpen sem fog ártani, állva még jobban gyötri az embert a fogfájás, mintsem ülni.

UTASS: Fogfájása van? Melyik részen?

SZEKERES: A jobb hátsó alsó nagyórlő.

UTASS: Hát az semmiképpen sem lehet kellemes. De talán egy pohárka konyak, bárha szesztilalom van.

SZEKERES: Ránk az ilyen marhaságok, engedelmet, sohse vonatkoznak. A baromnép ellen való ostor ez.

UTASS: Apa, kérem, szóljon Marinának, hozzon még három poharat.

TUZA: Szóljon a törvénytelen vejem-uram. Én lekuckorgok valamelyik sarokba, öregember hamar fárad.

KORDÉ: Itt, valamelyik sarokban, öreg, világos?

UTASS: *Feláll, kiszól.*

Marina, kérem, még három poharat.

MARINA: *Máris jön, biccent, leteszi a poharakat. Az urak is felállnak, biccentenek.*

KORDÉ: Nekem engedje meg, hogy kezét csókoljak. A jómúltkori kellemes vacsoráért, és a vigyázó gondoskodásért.

Utasshoz.

Arra sem volt alkalmam eddig, hogy neked megköszönjem, Gusztáv, a bűntudásomat. Igen nagy köszönet érte. Tiszta szívemből.

UTASS: *Tölt.*

Az ilyesmi a humanizmus alapköve, nincs mit köszönni rajta. Egészségükre az uraknak. Marina, kérem, maga is.

MARINA: Nekem ma már talán elengednék, elegendő volt kávé után egy pohárkával.

KORDÉ: Hogyan? Hisz tele volt itt mindkét pohár.

MARINA: Mert az én uram belém akart tuszkolni még egyet. Szereti, ha jó kedvem van. Dehát nekem a konyhában is van dolgom, főtt ételt illő készíteni legalább napjában egyszer, akármilyen nehéz világ van.

UTASS: Igya ki, kérem, aztán elmehet.

Mindannyian felállnak, koccintanak, isznak. Szekeres a hátsó fogát zurboltatja meg előbb, csak aztán nyel.

LESCU: Francia?

UTASS: Igen, a nagy Eiffeltől. Ön tud magyarul, uram?

LESCU: Nagyon kevés. Annyi: itt van Tisza. Je suis ici chez Tisza. C'est la frontiere de la Grande-Roumenie. Igen.

Csend.

Elmenni Budimpesta, de nem kell. Nous ne voulons pas Budapest, nous voulons la Tisza. Tisza kell. Még francia konyak kell. Jó.

MARINA: Tölt.

Elmehetek, uraim?

KORDÉ: Főzőcskézzen csak, kedves.

Csönd.

Szép ez a két szobor. Csak nem illenek össze.

UTASS: Bennem igen.

KORDÉ: *Gellérthez megy, ráteszi a kezét.*

Szent Gellért, és ...

Átsétál Barosshoz.

Baross Gábor a vasminiszter.

UTASS: Az egyik új világképet akart ültetni a konok, elmaradott fejekbe, a másik ipart és vasutat teremtett Magyarországon. Azonkívül ő tervezte a Keleti pályaudvart is.

KORDÉ: Talán annak a munkálataiban is részt vettél?

UTASS: Csak a statikai terveket ellenőriztem. De talán megkezdhetnétek a kihallgatásomat.

KORDÉ: *Leül ő is.*

Fogalmazzunk finomabban. Beszélgetés. Amit már jónéhány perce el is kezdünk. Milyen most például a lelkiállapotod?

UTASS: Amilyen már nagyon régen. Emelkedett a magányban. Az embernek illő rájönni idejekorán, hogy végső soron egyedül marad.

KORDÉ: Nono. Két és fél hónapig szolgáltad a diktatúrát hűségesen.

UTASS: Nem én jelentkeztem szolgálatra.

KORDÉ: Tudom. Itt voltam. De lám csak, mily hamar kiderül, hogy ez a nagyon hangoztatott elzárkózás, a tiszta humanizmus áhítása, és gyakorlása semmivé lesz, ha úgy tűnik, beteljesülnek ifjúkori álmaink. Te határozott egyéniség voltál, osztály-teremtő forradalmár. Bántások értek, visszahúzódtál az alkotás szent magányába. De egyszerűen csak, bárha erre kényszerítettek az első pillanatban, azonnal visszatértél ifjúkori álmaidhoz.

UTASS: Ezek szavak.

KORDÉ: Egyáltalán. Én is az maradtam mindenkor, ami lényegében ifjúkoromban voltam. Az is maradok. Mi különbség van kettőnk között? Semmi. Csak én bevallom tisztán ellenforradalmi voltomat. Nem kacskaringózok.

UTASS: Az ellenforradalom piszkosabb, mint a forradalom.

KORDÉ: Alkat és hozzáállás kérdése, nem mondtam még?

UTASS: Az ellenforradalmak nagyon piszkosak voltak mindenkor.

KORDÉ: A forradalmak nem?

UTASS: Legalább volt valami céljuk, nem csupán az adott helyzet megtartása.

KORDÉ: Te tisztának érzed magad?

UTASS: Csak az a tiszta ember, aki megmártózik mindenkben. Az akarásban, a csalódásban, a nihilben, a felemelkedés lehetőségében, a munka lázában, a bukásban, lelki sérülésben, csalódások és sikerek tömegében, a magányban; az életben. Az egysíkú ember nem tiszta ember.

KORDÉ: Miként én?

UTASS: Nem én mondtam.

KORDÉ: Krisztus vagy te, aki így felel Pilátusnak?

UTASS: Ugyan. Én!

KORDÉ: Halljam. Világosan. Hisz megtagadtad már nem egyszer saját hitedet, az új osztályt, amelynek nemcsak itteni teremtmőjéül, de olykor szolgálójának is szegődtél.

UTASS: Te nem tagadtad meg hitedet, amikor hozzám, a humanistához jöttél bujdosóba? A főigazgató! Két belügyminisztérium spionja. Mert az osztrákoké is ám, jól tudom!

KORDÉ: Egy hazában élünk, Őfelsége óvó akarata alatt. Közös hazában, a nagy monarchiában. Bécs és Pest nem jelentette ugyanazt? Kitértem a látszólagos kettősség elől? Egyenes vonalú voltam.

UTASS: Amikor vállaltad a direktórium tagyaságát, majd pedig hozzám jöttél bujdosónak?

KORDÉ: Principiális helyzetemnél fogva minden lépésem egyenes vonalúnak minősítették.

UTASS: A megszálló hatóságok előtt is?

KORDÉ: Ó, a megszálló román hadsereget az Aradon összegyűlt tizenhárom legnagyobb főúr hívta be hazánkba. Természetesen azért, hogy a csőcselék uralmát letörhessék.

UTASS: És ha Nagy-Románia valóban a Tiszáig terjed majd?

KORDÉ: Mit számít az ilyen csekélység az ezer éve uralkodó osztály szolgálatában? Említeném, hogy ti internacionalizmust hirdettek. Avagy ezt nem mi találtuk ki? Átvette az osztályod. Más színnel. Gratuláció. Nagy-Románia? Nagy Magyarország? Nagy monarchia? Nem mindegy? Egy szocialisztikus konglomerátumban, vajon nem így lenne ez?

UTASS: Sátán.

KORDÉ: Sátán, vagy jóisten, nem mindegy? Hisz épp arról beszélgetünk, hogy oly mindegy. Doktoráltam politikai földrajzból, Gusztáv.

UTASS: Én nem doktoráltam semmiből. Csak a humanizmusomból és a magányomból: magamnak.

KORDÉ: Ezért terveztél és készítettél — nem egy hét — hat nap alatt két páncélvonatot a csőcseléknek.

UTASS: *Felugrik és ordít.*

A munkám volt! A munka szent.

KORDÉ: Ezért hagyta ott a hatalomátvételt mindent, s visszavonultál szép magányodba.

UTASS: Helytelen, hogy nem adtam át az ügyeket — neked. De te sem adtad át nekem.

KORDÉ: Ezért volt, hogy két műszaki tisztet börtönbe csukattál, mivel ellenezték a páncélvonatokat.

UTASS: Én csak ki akartam szelektálni őket, hogy ne rontsák a feszes munkafegyelmet.

KORDÉ: Jó helyre szelektáltad őket, a sírba. Kun László agyonlövötte mindkettőt.

UTASS: Nem tudok erről. Nekem a parancs végrehajtása volt a fontos, vagyis a munka.

KORDÉ: *Mosolyog.*

Fogjunk hát kezét. Nekem is az a fontos. A munka.

SZEKERES: Mióta ülünk itt? És egyre csak jobban fáj a fogam. Ezért jöttünk ide? Mikor végezzük az igazi munkánkat? Konyakot a fogamra!

LESCU: *Magához húzza az üveget.*

France konyak enyim. Grand-Rumeni enyim. Tisza-Gránic enyim.
S küssza az üveget.

SZEKERES: Meg fogok bolondulni a fogfájásomtól.

KORDÉ: Ugyan. Beérünk nemsokára a szállóba.

Utasshoz.

Amelynek a pincéjében most börtönt rendezünk be, egyetértésben a megszálló hatóságokkal, természetesen. Gyorsan végzünk majd az ügyekkel, hiszen statárium van.

UTASS: Mit akartok még tudni? Talán nem láttok engem világosan?

KORDÉ: Világosabban tán, mint te magad. Öltözz, kérlek.

UTASS: Fel vagyok öltözve, csak a házi köpenyem kell levetnem, és cipőt húznom. De vajon miért?

KORDÉ: A statáriális bíróságon igen rövid ideig tart a meghallgatás.

UTASS: Vajon miért? Mit nem mondtam még el? Milyen ügyben?

KORDÉ: Kun László volt várossparancsnok ügyében.

UTASS: Ó, én végképp-ostoba.

Sziszeg.

Légy átkozott, Minerva, hogy baglyaid csak napszállat után nyitják ki a szemüket.

KORDÉ: Avagy tán nincs itt ő?

UTASS: Kicsoda?

KORDÉ: Kun László. Mondom. A felső szobában.

Mindkét tiszt fegyvert rántva talpra ugrik.

Lám, értik a jelszót.

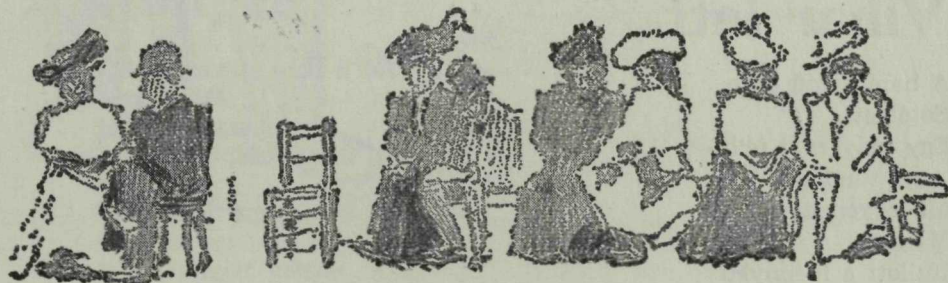
A sarokban kuporgó Tuzához.

Vezesse fel a tiszt urakat, öreg. A felső szobába. A papírok közé.

TUZA: *Megindul. Szorított torokkal gajdol.*

hol vagy István király
téged magyar kíván
gyászos öltözetben
te előtted sírván

(Befejezés a következő számban)

Hova tartozom

Hova tartozom kihez
Tél van
S üvölt az ordas
Halál-záporos alkonyom
S napom
Félelem-borzas
Félek
Zuhanok fáj
Az ember egyedül féreg
Kitagadja a táj
Ki fogad be
S ki fogja fel jelem
A mindenség
Hűvös oldalán
Ki jön végig velem

Sétálok

Megyek a fényrajok
Hulló pihéit szedni
S hallok ahogy
Örvénylik dohog
A súlyos végtelen
Körhintáján a semmi

Vihar lett

A hamuszínű égen
Sétálgat
Egy tenyérszi felhő
Azon tűnődik éppen
Mi legyen ha megnő
Másnap
Hullott a mennykő

Tenyered mögé bújtál

Ércet vájtál hogy
Keményebb legyen
Amivel belevágj
Az ember húsába
Elégedetten
Térdepeltél anyád
Kiasott sírjánál
Mert nem te vagy
Az aki elmegy
A halál ékköve
Foglalta össze éveid
Kinnal próbáltad
Megváltani magad
A sorsod igaza alatt
Elrongyolódott
Csupasz térdeid
Istenre bíztad
Apró vétkeid
Dühvel nehezült ökleid
A halál súlyától
Nem tudtad emelni
Teherhez szokott
Keskeny válladon
Fellegek ültek
Kegyelemre emelt

Ujjaid között
Csillagok ültek
Kivert szemű
Ablakok mögé lapultál
A tűz szemű halálad
Elől
Tenyered mögé bújtál
A félelem fátylai alatt
Reménnyel
Éltetted magad
Megégették arcod
A lángok
Mérgező gázokat szíváltál
Szívedbe
Elhamvasztott
A kohók parazsa
Nem mertél köpni
Tudtad hogy véres a nyál
Tudtad hogy fürdetni kell
Rád aszott bőröd
Ha jön a halál
Az ég szemét marta
A korom
Sistergett a tűz
Húvós arcodon

Kenyér

Kelet a tavasz nyár a dél
Észak a Tél
Táj-táj búzasor
Barnába rejtőző fehér
Szabadon
Csak az a nemzet él
Ahol ünnep
A megszegett kenyér

J. TÓTH DEZSÓ

Miért csökkent a paraszti nagycsaládok száma?

1974 januárjában kérdőíves felmérést végeztünk a kunszentmártoni Körösmenti Mezőgazdasági Termelőszövetkezetben, mely akkor alakult meg a Búza-kalász, a Zalka Máté és a Zöldmező Tsz-ek egyesülése útján. Mintába került 418 személy, a tsz-tagság egyharmada. Kérdéseink a tsz-tagság szociális struktúrájára és a pártszervezetek fejlődésére vonatkoztak. Így többek között megvizsgáltuk a családszerkezetet is. Elsőként azt néztük meg, hogy hány generációs családokban élnek a tsz-tagok. Kérdőívünkön megkülönböztettünk egyedül élőket, a háztársával élő egygenerációs, a háztársával és csak gyermekeivel, illetve csak szüleivel élő kétgenerációs családokat (ide soroltuk a gyermekeivel élő elváltakat, özvegyeket a csak testvéreivel, vagy háztársával és legalább egy szülővel együtt élőket stb. — általában minden olyan családot vagy családtörédeket, ahol két generáció élt közös háztartásban). Végül külön csoportnak tekintettük a háztársával, gyermekeivel, szüleivel, illetve unokáival, nagyszüleivel élő háromgenerációs családokat is (ide soroltuk az elváltakat, az özvegyeket stb. — általában mindazokat, akik olyan családban éltek, ahol három különböző generáció egy-egy tagja jelen van). Vizsgálatunk során külön családtörédeket nem különböztettünk meg, mert egyrészt csak azt akartuk megállapítani, hogy milyen az egy-, két- és háromgenerációs családok aránya, másrészt pedig mind a tsz-vezetők előzetes információja szerint, mind a kérdezőbiztosok utólagos megállapításai szerint a családtörédekben élők száma nem haladta meg a tízet. A fentiek mellett megvizsgáltuk az úgynevezett nagy, a homogén és a heterogén családokat is. Végül felmértük a gyermekek számát is, megkülönböztetve négy csoportot: gyermekteleneket, egy-, két-, illetve három-, vagy ennél többgyermekes családokat.

A család mindenkori struktúráját az egész társadalomban elfoglalt helye, a társadalom és különböző csoportjai — így a család — előtt álló konkrét feladatok határozzák meg. Magyarországon a kisárutermelő paraszti gazdaság technikai felszereltsége mindig alacsony színvonalú volt, ezért sok emberi munkaerő kellett a termelés folyamatos biztosításához. Mindenkor kevés volt a föld mind az egész parasztság, mind egy-egy paraszt kezén. Ezért a birtokok további differenciálódását eredményezte volna azok azonnali szétosztása a felnőtt gyermekek között, amit úgy akartak megakadályozni, legalábbis elődzni, hogy a házas gyermekek is otthon maradtak, és a családfő haláláig közösen művelték a földet. A felszabadulás előtt az ipar fejlődése lassú, munkaerő szívóhatása kicsi, ezért a parasztfiatalok döntő többsége — máshol elhelyezkedni nem tudván — a szü-

lői háznál maradt, és a családi gazdaságban dolgozott. Az agrárproletár családoknál a szülők, nagyszülők, unokák stb. együttélésének fő motiváló tényezője pedig az volt, hogy egyrészt a fiatalok, a fiatal házások többségének nem volt anyagi lehetősége önálló lakás biztosítására, másrészt az idős, munkaképtelen szülőknek semmilyen megélhetési forrása nem volt, ezért gyermekeik tartották el őket, legtöbbször a lakás öröklése fejében.

A fentiek következtében nagy volt a parasztság minden rétegénél a háromgenerációs családok (ahol a nagyszülők, a szülők és az unokák élnek együtt), az úgynevezett nagycsaládok (ahol legalább két aktív kereső generáció él együtt és folytat közös termelői tevékenységet), a homogén családok (ahol a férj és a feleség, a szülők és gyermekeik stb. egyaránt a mezőgazdaságban dolgoznak), kicsi a heterogén családok (ahol a családtagok egy része nem mezőgazdasági aktív kereső), végül szintén nagy volt a legalább háromgyermekes családok száma és aránya.

A kunszentmártoni tsz-tagok között az *egyedülélők* aránya viszonylag nem nagy (9%), nem éri el a felmérték egytizedét sem, ezzel jelentősen elmarad az 1970-es Szolnok megyei (16%) és az országos (18%) átlagtól. Az e kategóriába tartozás alapvető meghatározó tényezője a tsz-tagok életkora összefüggésben a korszak gazdasági, társadalmi, politikai, kulturális-ideológiai helyzetével. A fiataloknál (40 év alattiak) és a középkorúak (60 év alattiak) közül csak néhányan élnek családi köteléken kívül. Az egyedülélők háromnegyede időskorú (60 évtől) nyugdíjas. Az e korkategóriába tartozók figyelemreméltó aránya — egyhatoda — nem él senkivel közös háztartásban. Ez két okra vezethető vissza: elsősorban arra, hogy az idősek között a legnagyobb arányú az özvegy, különösen a férfiaknál magasabb életkort elérő nők között. Másodsorban ennek az az oka, hogy a házasságot nem kötött, illetve az időskorú elváltak egy része is egyedülélő.

Az *egygenerációs családokban* élő tsz-tagok száma, az összetagsághoz viszonyított aránya az egyedülélők több mint háromszorosa, a felmérték közel egyharmada (30%). Az idetartozás elsődleges meghatározója szintén a tsz-tagok életkora. Az egygenerációs családban élő fiatalok száma és aránya jelentéktelen (4%), a középkorúaké figyelemreméltó (26%), de többségük (67%) időskorú. Az 59 év felettiak több mint fele (52%) tartozik ide. Ezeknek a családoknak kisebb része gyermektelen, mind az idős, mind a középkorúak esetében, többsége azonban olyan, ahol ugyan van gyermek, de már nem él együtt szüleivel. Ezeknek a gyermekeknek egy része felnőtt, önálló családot alapított, vagy munkavállalás céljából elvándorolt, vagy iskolába jár, diákokthonban stb. lakik. Az idős és részben középkorú tsz-tagok gyermekeinek életkora legtöbb esetben eléri a felnőtt kort. A fiatalok nemcsak a családalapításra törekednek, hanem önálló háztartásra, előbb-utóbb önálló lakásra is. Az életszínvonal jelentős emelkedése biztosítja is ennek a feltételeit. A mezőgazdaság szocialista átszervezésével a tsz-tagokra is kiterjedt a nyugdíjrendszer. Ezért az idős szülők nincsenek úgy rászorulva a fiatalok anyagi támogatására, mint a korábbiakban, megélhetésük minimális anyagi fedezete biztosítva van. A kapitalizmus korabeli kohéziós erő, a magántulajdonban lévő föld és a család termelési funkciója már alig játszik szerepet a felnőtt fiatalok és a szülők összetartásában. A háztáji gazdaság, a családi részes művelés inkább a férj és a feleség közös termelő munkáját igényli, jelenti, esetleg a nőtlen és a hajadon gyermekek bevonását ösztönzi, de a hagyományos több generációs családok összetartó erejeként már lényegében elvesztette jelentőségét. A családok gazdálkodási funkciója ugyan ma is jelentős, de elsősorban a férj és a feleség együttesében és nem a különböző

generációk között. A fiatalok törekvése éppen az, hogy ne alkossanak a szülőkkel egy gazdálkodási egységet. Kivétel annyi, hogy a fiatal házások házasságkötésükkor, vagy utána szívesen veszik a szülők anyagi segítségét az önálló lakás megvásárlásához, felépítéséhez. Az elszakadási tendenciával ellentétes az is, hogy a szülők egyikének halála után az életben maradt szülő sok esetben összeköltözik a fiatalokkal. Néha ezért vállalják a közös háztartást, mert mindkét fiatal szülő dolgozik, a nagyszülők pedig az unokákat nevelik, gondozzák.

A tsz-ek között a Zöldmező Tsz kivételével nincs lényeges különbség az egygenerációs családban élő tsz-tagok arányában. Itt jelentősen kevesebben tartoznak bele az egygenerációs családba, mint a másik két tsz-ben. Ez elsősorban a tsz-tagság életkorával függ össze. Másodsorban pedig azzal, hogy itt van a legtöbb külterületi tsz-tag. A külterületi lakosok között az átlagnál többen élnek két-, háromgenerációs családban, mert a tanyán élő családok inkább megőrizték a háztáji gazdaságban termelési funkciójukat, mint a belterületek.

A kétgenerációs családok száma és az össztagsághoz viszonyított aránya jelentősen elhagyja az egygenerációs családokét, a tsz-tagság fele (51⁰/₀) tartozik e kategóriába. A kétgenerációs családok tsz-tagságon belüli arányának elsődleges befolyásolója szintén az életkor. A 40 év alatti fiatal tsz-tagok aránya a legmagasabb, több mint háromnegyedük tartozik e családkategóriába. Ennek az a magyarázata, hogy a fiatalok többsége házas és gyermekes, és gyermekeik legtöbb esetben még nem felnőtt korúak, ezért együtt élnek a szülőkkel. Ez részben elmondható a középkorúakról is. Erre vezethető vissza, hogy a kétharmaduk (64⁰/₀) szintén kétgenerációs családban él. Mindkét korosztálytól jelentősen elmarad az időskorúak száma és aránya, alig több mint egyötödük (22⁰/₀) tartozik ide az egygenerációs családoknál elemzett okok miatt (gyermekek felnőttek, házasságot kötöttek, külön háztartásban, külön lakásban élnek).

A mezőgazdaság szocialista átszervezése előtt jelentős volt a háromgenerációs parasztszaládok száma és aránya. Az egygenerációs családoknál elemzett motíváló tényezők (fiatalok intergenerációs mobilitása, életszínvonaluk emelkedése, a földtulajdonviszonyok változása, a család funkciójának módosulása, a nyugdíjrendszer bevezetése) a mezőgazdaság szocialista átszervezése óta, e családi kategóriára hatott legjobban, ezért ma már a tsz-parasztok igen kis hányada (10⁰/₀) él háromgenerációs családban.

* * *

A mezőgazdaság szocialista átszervezésének hatására jelentősen csökkent a nagycsaládok száma és aránya is, a kunszentmártoni tsz-tagság alig több mint egyharmada (34⁰/₀) tartozik e családkategóriába. Figyelemreméltó változás az, hogy amíg a kapitalista termelési viszonyok között élő parasztnál a dolgozó családtagok többsége mezőgazdasági kereső volt, addig a termelőszövetkezeti nagycsaládok több mint fele (53⁰/₀) heterogén. Így a „tisztán” paraszti nagycsaládok aránya a felmért tsz-tagok egyhatodát (16⁰/₀) teszi ki. Megjegyzendő azonban, hogy a homogén nagycsaládok is jelentősen különböznek a szocializmus előttiektől, amennyiben csak a háztáji gazdaságban és a fokozatosan háttérbe szoruló családi részesművelésben funkcionálnak termelési egységként. A homogén nagycsaládok többsége a föld nélkül belépők — 60 év alatti aktív keresők — közül kerül ki. Ez azzal hozható összefüggésbe, hogy ezt a paraszti réteget az 1956 előtti gazdasági kényszerintézkedések (magas adó, gyakran változó — növekvő — mennyiségű terménybeszolgáltatás) nem sújtották, ezért kevésbé ösztönözték gyermekeiket a mezőgazdaság elhagyására, ellentétben a birtokos parasztsággal. Végezetül azt is meg kell állapítanunk, hogy heterogén nagycsaládok egy része ma is funkcionál termelési egységként, de részben az előbbiekhöz vi-

szonyítva kevesebb családtag kapcsolódik be a közös mezőgazdasági termelőmunkába, részben pedig egy-egy résztvevő termelő tevékenysége kisebb jelentőségű, mint a homogén nagycsaládok esetében.

* * *

A továbbiakban azt is megvizsgáltuk, hogy a tsz-tagok milyen arányban tartoznak *homogén*, illetve *heterogén* családba. Mindhárom közös gazdaságban a felmérték többsége homogén családban él, de jelentősnek tekinthető a heterogén családok egyharmados (33⁰/₀) aránya is. Az utóbbiak számának alakulását, növekedését a gazdasági, társadalmi, politikai, kulturális és ideológiai fejlődésük mindenkorai szintje határozza meg. Ezzel van összefüggésben, hogy a középkorúak, a szellemi dolgozók, illetve az érettségizettek és diplomások fele (49, 49, 50⁰/₀), az egykori szegényparasztok, általában a föld nélküli belépők, illetve a fizikai dolgozók két ötöde (37, 39⁰/₀), a fiatalok, illetve az általános iskola 0—8 osztályát elvégzők egyharmada (34, 32⁰/₀), az időskorúak, a nyugdíjasok és járadékosok, illetve az egykori középparasztok egyötöde (19, 18⁰/₀) tartozik e család-kategóriába.

Jelentős különbség van a három közös gazdaság között is, különösen a Zöldmező Tsz esetében, ahol a heterogén családok aránya (19⁰/₀) jelentősen elmarad az átlagtól és a másik két termelőszövetkezettől. Ennek az az oka, hogy a Zöldmező Tsz tagjainak döntő többsége külterületi lakos, ezért kisebb a lehetőségük a tsz-en kívüli munkavállalásra.

A heterogén családok munka jellege (fizikai, szellemi) szerinti megoszlása azt bizonyítja, hogy háromnegyed részükben (76⁰/₀) mind a tsz-tag, mind a más népgazdasági szektorban dolgozó családtag fizikai munkakörű és csak egynegyedükben (24⁰/₀) van mind szellemi, mind fizikai dolgozó. Ez a korábbiakhoz viszonyítva új jelenség — ugyanis a mezőgazdaság szocialista átszervezése előtt ritkán fordult elő a parasztcsaládok munka-jelleg szerinti megoszlása — és egyben motiváló tényezője a fizikai dolgozók intelligenciája, gondolkodásmódja fejlődésének.

A parasztságban végbement változások szemléletes bizonyítója is, hogy a heterogén családok közel háromötödében (58⁰/₀) azonos generációkon belül — férj és feleség relációjában — következett be a heterogenitás. Gyakorlatilag ezek a családok a parasztság, illetve a munkásosztály, az értelmiség közötti átmenetet jelentik és egyben lényeges tényezői a különböző társadalmi osztályok és rétegek közötti különbségek csökkenésének, a közöttük lévő határok fokozatos elmosódásának. Ugyanez mondható el — bár az előbbieknél valamivel kisebb mértékben — azokról a családokról is, amelyek a gyermekek által váltak heterogénekké (42⁰/₀).

* * *

Egy-egy családon belül a *gyermekek számát, a családnagyságot* egy sor tényező határozza meg. A mezőgazdaság szocialista átszervezése előtt a parasztcsaládok nagyságát mindenekelőtt az szabta meg, hogy a gyermekek időszakosan 6—10 éves kortól, rendszeresen 12—14 éves kortól részt vettek a termelőmunkában, munkájuk eredményeivel, keresetükkel hozzájárultak a családi költségvetéshez. Ezzel is összefügg az, hogy a nők szerepköre a háztartási munkán kívül a gyermekszülésre és a gyermek szocializálására korlátozódott. Többségük nem létesített állandó munkaviszonyt. A parasztság kulturális színvonala, életmódja, vallásos világnézete szintén lényeges alakító tényezője a gyermekek számának. Mindezek összhatásaként a magyar, így a kunszentmártoni parasztcsaládoknál is a mezőgazdaság szocialista átszervezése előtt, a két-három stb.

gyermek volt a jellemző, azóta ez az arány jelentősen eltolódott az egy-két gyermekesek javára.

Felmérésünk adatai szerint a gyermekek száma és a tsz-tagság életkora fordított arányban vannak egymással: az időseknél több, a fiataloknál kevesebb gyermek van egy-egy családban. Az életkor azonban csak a társadalmi fejlődésünk adott szakaszaival való összefüggésében determináló tényező. A mai idős korúak gyermekeinek döntő többsége a felszabadulás előtt született, amikor minden gyermek egyben új munkaerőt is jelentett a családban, amikor a kialakult szokások, körülmények, a családtervezés színvonala ösztönzőleg hatottak a gyermekek számának növelésére. A 60 év alattiak gyermekeinek többsége a felszabadulás után az 1950-es, 1960-as években született, amikor a gyermek mint családi munkaerő mindinkább elvesztette szerepét, az új szokások, az új körülmények hatására, csökkent az egy-egy családban született gyermekek száma.

A *gyermektelenek* aránya megközelíti az állampolgárság egyötödét (18%). Ez ugyan figyelemre méltó, de jelentősen elmarad az 1970-es községi (34%), megyei (34%) és országos (34%) átlagtól. Legnagyobb számú és különösen legnagyobb arányú (28%) gyermektelen van a fiatalok között, mert közülük viszonylag sokan még nem kötöttek házasságot, (a 31 gyermektelen közül 27-en nem élnek házasságban), néhány tsz-tag pedig a felmérés előtti időben lépett házasságra, illetve egyéb okok (pl. egészségügyi) miatt tartozik a gyermektelenek kategóriájába. A fiataloknál kisebb számban és az átlagnál is kisebb arányban vannak gyermek nélküliek a közép- és időskorúak között.

A tsz-tagok között jelentős az *egygyermekesek* száma, az állampolgárság egynegyede tartozik ebbe a kategóriába. Ezzel a tsz jelentősen elmarad a községi (37%), a megyei (34%) és az országos átlagtól (35%). A fiatalok közel egyharmados arányukkal az átlag fölé emelkednek. Ennek az az oka, hogy egy részük még a második, esetleg harmadik gyermek szülése előtt áll. Sok az „egykecske” száma a közép- és időskorúak között. Különösen problematikus az utóbbiak esetében, mivel abban a korosztályban gyakorlatilag ritka a gyermekszülés. Ennek a nagy aránynak az az oka, hogy az 50 év felettiek jelentős része közvetlen a második világháború előtt, alatt kötött házasságot, és a háború idején csökkent a gyermekszülések száma. Többen a háború miatt csak 35—40 éves korukban léptek házasságra, amikor már kevésbé vállalkoztak több gyermek felnevelésére. A háború utáni feszült nemzetközi helyzet, az 1950-es évek elején az agrárpolitikában elkövetett hibák következtében kialakult bizonytalanság szintén akadályozta a gyermekek számának növekedését. Az ellenforradalom után, különösen az 1960-as években kisebb-nagyobb mértékben minden társadalmi osztállynál hatott az a szemlélet, hogy először az anyagi feltételek megteremtése (lakás, lakásfelszerelés, tartós fogyasztási cikkek stb.) és utána a gyermek. A városi lakossághoz és más társadalmi osztályokhoz, rétegekhez viszonyítva az ugyan kisebb mértékben befolyásolta a gyermekek számát, de a 35—50 évesek között itt is fékezően hatott. A gyermekgondozási segély bevezetése a közép korosztályba tartozók döntő többségénél már nem volt ösztönző.

A tsz-ek között nem nagy, de figyelemreméltó különbség van. Míg a Búzakalász Tsz néhány százalékkal az átlag fölé emelkedik, addig a Zöldmező Tsz elmarad a másik két tsz-től és az átlagtól. Ennek az az oka, hogy az előbbi tsz-ben kevesebb a gyermektelen és az egynél több gyermekes tsz-tag. (A tsz-tagság életkori összetételét, lakhelyét, iskolai végzettségét, munkakörét, földtulajdonviszonyait vizsgálva nem kaptunk arra választ, hogy az átlagnál miért nagyobb a Búzakalász Tsz-ben az egygyermekesek aránya. Valószínű, hogy ez a véletlen

eredménye.) A Zöldmező Tsz-ben az átlagnál is kevesebb az egygyermekes tsz-tag, mivel itt a legnagyobb az egynél több gyermekesek aránya. Ez közvetlenül összefüggésben van azzal, hogy a tsz tagjainak többsége külterületen él, ahol jobban élnek még a többgyermekesség tradíciói.

A tsz-tagok között legnagyobb arányban vannak a *kétgyermekesek*, a megkérdezettek közel egyharmada, (31%) tartozik e kategóriába. Ezzel a tsz-tagság jelentősen maga mögött hagyta a községi (21%), a megyei (22%) és az országos (22%) arányokat. Legtöbben és legnagyobb arányban vannak itt a középkorúak (38%). A 40 év alattiak aránya is alig marad el az előbbiektől (36%), ami a már ismertetett okok mellett azzal is összefügg, hogy e korosztály tagjai még válhatnak három-, négygyermekes szülőkké. Legkevesebben és legkisebb arányban tartoznak ide az időskorúak (21%).

A *három-, négy-, vagy több gyermekesek* száma és aránya viszonylag jelentős, ide tartozik a tsz-tagok egynegyede. A legalább háromgyermekes családok esetében van legnagyobb különbség egyrészt a tsz-tagság, másrészt a községi (7%), a megyei (9%) és az országos (9%) arány között.

A tsz-tagság és a község, a megye, az ország egész területén élő családok összehasonlításakor általánosan megjegyzendő, hogy a tsz-ekben jelentősen kevesebb a gyermektelen és az egy-, jelentősen több a két-, három- stb. gyermekes családok aránya, mint a többi területeken.

A fenti adatok azt bizonyítják, hogy a mezőgazdaság szocialista átszervezése óta csökkent a többgyermekes családok tsz-paraszságon belüli aránya. A 40 év alatti több gyermekesek száma és aránya jelentéktelen (7%). Az átlagtól ugyan elmarad, de a fiataloknál jelentősen nagyobb arányban tartoznak ide a középkorúak. Az átlagot is jelentősen meghaladja az időskorú három-, különösen a négy- vagy többgyermekes tsz-tagok száma és aránya (40%). A már elemzett okok mellett ez azzal is összefügg, hogy harmadik-negyedik gyermek többsége, az 1930-as években, a gazdasági válság után, a prosperitás idején született.

Tapasztalataink szerint a gyermekek számát alapvetően meghatározta a tsz-tagság életkora. Emellett másodlagos befolyásoló tényező az iskolai végzettség is. Ez összefüggésben van ugyan az életkorral, de önálló befolyásoló szerepe is van. Felmérésünk adatai szerint az általános iskolai végzettségűek, érettségizettek és diplomások között az átlagnál több a gyermektelen, az egy-két, és kevesebb a három-négy többgyermekes család. Az alacsonyabb iskolai végzettségűeknél ennek ellenkezőjét tapasztaltuk. A fentiek összefüggnek azzal is, hogy az iskolai végzettség növekedésével együtt emelkednek az emberek anyagi kihatású igényei (lakásvásárlás, -építés, modernizálás, tartós fogyasztási cikkek vétele stb.). A legtöbb tsz-tag személyes jövedelme nem teszi lehetővé a fenti igények kielégítését és a harmadik, negyedik gyermek felneveléséhez szükséges anyagi kiadásokat. Ezért a családtervezésnél nagyon gyakran nincs összhangban az állami és az egyéni érdek.

BISTEY ANDRÁS

Nemcsak Tiszabura gondjai

I

Magyarországon a cigány lakosság aránya 3—4 százalék. Szolnok megyében 1975-ben 4,6 százalék volt, a tiszafüredi járásban lévő Tiszabura községben elérte, sőt időközben meg is haladta a 33 százalékot. Ahol ilyen tömegben él együtt a cigány lakosság, ott másképpen vetődnek fel azok a gondok, amelyeknek megoldása az MSZMP Politikai Bizottságának 1961-ben hozott határozata óta folyamatosan foglalkoztatja a tanácsokat, és mindazokat a társadalmi és tömegszervezeteket, amelyek tehetnek valamit a cigányság helyzetének javításáért.

Tiszaburán a magyar lakosság száma 1970 és 1975 között évente harmincegy-gyel csökkent, a cigányok száma ugyanezen idő alatt évente negyvenkilencel növekedett, és 1975-re elérte a 966 főt. (Csupán a pontosság kedvéért jegyzem meg, hogy a cigány—magyar megkülönböztetésre ez esetben csupán technikai okokból van szükség, a cigányok helyzetének vizsgálata és leírása megköveteli, hogy valamilyen módon megkülönböztessük őket a község többi lakójától. A „cigány” és a „magyar” szó erre alkalmas, országszerte használják maguk az érdekeltek is.)

Tiszaburán a községi tanács vb 1970-ben intézkedési tervet fogadott el a cigány lakosság helyzetének javítására. Attól kezdve szinte évenként foglalkozott a kérdéssel, de bárhol, bármikor, bármiről kezdenek tanácskozni Tiszaburán, előbb-utóbb a cigányok helyzetére terelődik a szó, vagy legalábbis részben arra. A végrehajtó bizottság 1975 május 16-i üléséről készített rövidített jegyzőkönyv is jól mutatja, hogy milyen élénken foglalkoztatja az embereket ez a kérdés, és egyúttal milyen ellentétes vélemények alakultak ki, még e vezető testületben is:

„G. I. A munkaviszonyban nem álló cigányokkal kapcsolatban kérdezte, hogy ezekre miért nem érvényes a munkakényszer? Miért nem alkalmazzák a törvényeket ugyanúgy a cigányokra, mint a magyar emberekre? Ha magyar ember engedély nélkül épít bármit, akkor megbírságot adják, és ha ugyanazt cigány csinálja (toldalékot épít a házához engedély nélkül) nem indítunk ellene eljárást.

B. S. Sokat léptünk előre, de ez még mind nem elég. Hathatósabb intézkedéseket kellene tenni.

M. I. Elismeri, hogy sok cigány dolgozik rendesen. A további feladat is az, hogy a munka felé kell irányítani őket.

B. K. Veszélyesebbnek érzi a helyzetet, mint az előtte felszólalók. Hiába van lakás és fejlődés, olyan helyzet fog kialakulni később, hogy növekszik az analfabétizmus. A felnövekvő korosztály nem fog odajutni, hogy dolgozzon, fiatal gyerekek kártyáznak, isznak. Valamilyen felsőbb szintű intézkedést kellene hozni ezeknek a dolgoknak a megelőzésére. Kollégiumi formában lehetne a gye-

rekek nevelését biztosítani. Lakáskörülményeiket tovább kell javítani. A cigány-probléma belátása szerint az elkövetkezendőkben tovább fog növekedni, ha hathatósabb intézkedések nem születnek.

N. I. Véleménye szerint a cigánykérdés nem kerülhető ki. Ha a születések számát vesszük figyelembe, nálunk nem néger-, hanem cigánykérdés lesz. A termelőszövetkezet felé nem lehet irányítani őket. Ha az iskolai végzettség nincs meg, nem lehet foglalkoztatni a cigányokat. Már a nyolc általános sem elég, szakképzettségre van szükség.

N. L. Véleménye szerint a felsőbb szerveknek kell törvényt alkotniuk ebben a kérdésben, mert a helyi vezetés nem tud segíteni. Hiába segít a lakosság, a tanács, ha ők elkártyáznak, elisznek mindent. Már kicsi korukban nevelni kell őket, mert ha felnőnek, nem lehet. Nagy feladat, hogy az óvodákban el tudjuk helyezni a cigánygyerekeket, mert az iskola nagyon kis segítséget tud adni. A tanár hiába beszél azoknak a gyerekeknek, akik éhesen vagy álmosan, fáradtan ülnek az iskolapadban. Javasolja, hogy az óvodába több cigánygyereket vegyenek fel, mert ez nagy mértékben elősegítené az iskoláztatást.

N. I. Fel kell készülnünk arra is, hogy ha nem foglalkozunk ezzel a kérdéssel megfelelően, a mi fejlett szaktudással rendelkező fiatal szakembergárdánk elköltözik innen, hiába adunk meg nekik mindent.

N. L. Elmondja, hogy a munkaképes gyermekek (15—16 évesek) nem dolgoznak, és teljesen lerongálják a házakat is. Ezeknek a száma igen jelentős, és csak kártyáznak, lógnak, szemtelenkednek.

F. S. Elmondja, hogy azzal nem haladunk előre, hogy elhalasztgatjuk a törvényhozást. Javasolja, hogy akik nem dolgoznak, nincs munkaviszonyuk, kényszermunkára kellene vinni őket, és a pénzt, amit keresnek, a családjuknak adni. Nagyon sok idegen cigány van a faluban, és a rendőrség is gyakrabban látogathatná a telepet, mert ezek nincsenek bejelentve.

R. L. Borzalmas az a helyzet, ami a telepen van. A gyermekek elsősorban a szülőktől tanulhatnak, de a szülők addig isznak, amíg csak a pénzükből tart, aztán meg ennivalóra sincs.”

A helyi feladatok megfogalmazásakor a munkavállalás szorgalmazását, újabb házhelyek biztosítását, az építkezések segítségét, az egészségügyi felvilágosítást, az oktatás és közművelődés hatékonyabbá tételét emeli ki a végrehajtó bizottság.

2

Valamennyi dokumentumban az áll, hogy a cigányság helyzetének javításához alapvető feltétel a munka. Tiszaburán az 1975-ben összeírt 966 cigány lakos 161 családban élt. A 161 családban összesen 335 aktív keresőt tartottak számon, átlagosan tehát egy családra nagyjából két kereső jutott, hasonlóan a magyar családokhoz. A 335 aktív kereső közül azonban csak 160 dolgozott állandóan, 175 csupán alkalmoszerűen, s ez igen nagy különbséget rejt. Az alkalmoszerűen dolgozók közé tartoznak, s ez igen nagy különbséget rejt. Az alkalmoszerűen dolgozók közé tartoznak, akik évente néhány napot töltenek munkával, ugyanúgy, mint az idénymunkások, napszámosok, akik a rövidebb ideig végzett munkával is jelentős összeghez jutnak.

A tiszaburai cigányok közül 150-en a községen kívül dolgoznak, többnyire éppen azok, akiknek állandó munkahelyük van. Az egész napi munka mellett 80—120 kilométert utaznak Törökszentmiklóásra, illetve Szolnokra és vissza. Aki Szolnokra jár, annak hajnali 4-kor kell kelnie, mert a buszok 5-kor indulnak, este pedig 7 óra körül érkeznek vissza. Ilyen módon éppen azok hiányoznak a faluból, akikben már megvan az igény a hagyományostól eltérő életre, s akik

sokat tehetnének a még nem rendszeresen dolgozók befolyásolására. Ugyanakkor az ingázásnak ez a testet-lelket kimerítő módja akadályozza is őket a további előrelépésben, hiszen tanulásra nem hagy lehetőséget, kivonja őket a munkahelyi és a lakóhelyi népművelés hatóköréből is. Régi kapcsolataik meglazulnak, újak pedig nem jöhetnek létre, hiszen ehhez szabad időre lenne szükség.

Legtöbbször a szolnoki Közlekedési Építő Vállalatnál, az Állami Építőipari Vállalatnál, a Középtiszavidéki Vízügyi Igazgatóságnál, illetve a törökszentmiklósi Baromfifeldolgozó Vállalatnál dolgoznak. Túlnyomó többségük semmiféle szak-képzettséggel nem rendelkezik, ezért a legrosszabb, legnehezebb munkát végzi. A vállalatok szívesen segítenék őket a szakmunkásbizonyítvány megszerzésében, de alacsony iskolai végzettségük miatt erre alig van lehetőség. Akik most dolgoznak, általában nem végezték el a nyolc osztályt, sőt a felső tagozatba is csak kevesen jutottak el. A keresetük 1600—4000 forint között van. Ahol többen keresnek, ott már jelentős összeggel gazdálkodhat a család, bár ebből az összegből rendszerint 8—12 családtag megélhetését kell biztosítani.

Gecse Miklós családjában például tizenketten élnek ötezer forintból és a családi pótlékából, Túró Sándoréknál hatan négyezerből. A dolgozók többsége egyszerű brigádtag, aki a brigádvezetőségig emelkedett, mint Réti Lajos, arról már beszélnek a faluban. A legfiatalabbak közül néhányan már elvégezték a nyolcadik osztályt. Számukra a szakmunkásbizonyítvány az áhított cél. Túró Sándor fia hegesztő lesz, Gecse Miklósé nehézgépkezelő, mások a kőműves vagy a motor-szerelő szakmát választották. Mészáros Béla nevezetes ember a faluban, hiszen két szakmája is van: szerelő és traktoros.

A helyi termelőszövetkezetben kevés cigány dolgozik, néhány régi tag mellett inkább csak a fiatal szakmunkások. „Gyalogmunkást” a szövetkezet már nem igen vesz fel, legfeljebb idénymunkát tud adni, főleg az asszonyoknak.

A rendszeres jövedelem lehetővé tette egyes családoknak, hogy a környezetükben élőkénél magasabb életszínvonalat érjenek el. Az állami segítséggel épült illetve épülő, a magánérből emelt és a vásárolt lakások tulajdonosai mind közülük kerültek ki. A rendszeresen végzett munka megtörte a Bihari telep lakóinak egyöntetűségét. A cigányságon belül igen erős különbségek alakultak ki életmódban, életszínvonalban, életszemléletben. A „kiemelkedettek” példája általában vonzó, de velük szemben itt-ott ellenséges magatartást is lehet tapasztalni. Ennek alapja valamiféle torz „cigány öntudat”, amely az elmaradottságot azonosítja a „cigánysággal”. Fehér Imre nyolcadikos fiát például azért verték meg a társai, mert „nem akar cigány lenni”. Fehér Imre rendszeresen dolgozik, a faluban él, tehát kiköltözött a telepről, két gyermeke van, őt a beilleszkedés példaként emlegetik faluzerte. Természetesen a cigányságon belüli konfliktusok kiobbantásában egyszerűbb okok is közrejátszhatnak, mint például az irigység, a belső rétegződésben magasabbra jutók gögje. Közülük sokan, hogy a magyarakkal még jobban elfogadtassák magukat, olykor egymást túllícitálva szidják a „cigányokat”, akikhez önmagukat már nem sorolják oda.

3

A kvalifikáltabb munka végzésének legfőbb akadálya a tanulatlanság. A rendszeresen dolgozó cigányok gyermekei általában az iskolát is megfelelően látogatják, hiszen az ilyen családokban érzik a tanulatlanságból eredő hátrányokat, s a gyermekeket többé-kevésbé tudatosan készítik elő valamilyen pályára. Az iskolakerülők, a bukdácsolók, a túlkorosak az elmaradottabb családokból kerülnek ki, s ez nehezíti ezeknek a családoknak a felemelkedését, konzerválja az igénytelenséget, a régebbi életformát.

Tiszaburán az iskolában jóval magasabb a cigányok aránya a községbeli 33 százaléknál: az alsó tagozatban 64, a felsőben 46 százalék. Az utóbbi adat különösen kedvező, s ez egy 1973-ban született kezdeményezés eredménye. Abban az évben ugyanis külön cigányosztályokat is szerveztek az iskolában. Nem teljes szétválasztásról van szó, csupán a két párhuzamos osztály közül az egyikbe csak cigánygyerekek járnak, a másikba vegyesen osztják be a tanulókat. Csökkent a bukások száma, több cigánygyerek jutott el magasabb osztályokba: nyolcadikba például a most befejeződött tanévben hatan jártak, hetedikbe viszont már huszonketten, hatodikba huszonegyen, ötödikbe huszonketten.

Bár arányuk a magasabb osztályokban növekedett, rendkívül hátrányos helyzetben vannak. Az 1975/76-os tanév első félévében az alsó tagozatban 12 gyerek bukott meg, valamennyien cigányok, a felsőben 13 gyerek közül 7 volt cigány. Ez utóbbi számok mutatják, hogy ha teljesen megszüntetni nem is, csökkenteni lehet a cigánygyerekek elmaradását.

A harmadikosok közül például az úgynevezett tiszta cigányosztály tanulói átlagosan jobban tudtak olvasni, mint a vegyes osztály tanulói. Az ilyen eredmények mögött azonban egy-egy, hivatását a megszállottságig szerető pedagógus önzetlen munkája áll, mint az említett esetben a Horti Erzsébeté. A cigánygyerekeknek úgy kell megtanítani a tananyagot, hogy otthoni felkészülésükre gyakorlatilag nem lehet számítani. A napközisek között mindössze 13 cigánygyerek van, mivel az ellátásért fizetni kell, és sok szülő nem akarja vagy nem tudja vállalni az összeg rendszeres befizetését.

Az otthoni körülmények egyéb módon is nehezítik a cigánygyerekek iskolai munkáját. Egy felmérés során például kiderült, hogy a cigány családokban egy ágyon 3–7 gyerek alszik. A felső tagozatosok 28 százaléka harmadmagával al-

szik egy ágyon. A fáradtság, valamint a nem kielégítő ruházkodás és táplálkozás a hatékonyabb iskolai munka legfőbb akadálya. Az éhesen, télen összefagyva érkezett gyerekeket igen nehéz bevonni a közös munkába.

Az elmúlt tanévben 72 esetben tett feljelentést az iskola olyan szülők ellen, akiknek a gyerekei nem látogatták az órákat. A 72 szülő mind cigány volt. A büntetésről megoszlanak a vélemények a pedagógusok körében. Nem mindenki helyesli, mondván, hogy ha a sokgyerekes családoktól pénzt vonnak el, azt elsősorban a gyerekek sínylik meg. A gyakorlat inkább azt mutatja, hogy kellő körültekintéssel és más ösztönzőkkel együtt alkalmazva, a büntetés is hozzájárulhat, hogy a gyerekek rendszeresebben járjanak iskolába.

Az óvoda sokat segíthetne a cigánygyerekeknek az iskolára történő előkészítésében, de óvodába viszonylag kevesen járnak közülük, mivel betegségek, fertőzések miatt nagy az elutasítottak aránya. A kötelező székletvizsgálat jó részüket kiszűri, bár a jelentkezés aránya sem túl magas. Helyhiány miatt cigánygyerek felvételét nem utasították el, a felvettek megtartása azonban gondot okozott, és nem is mindig sikerült.

Az egyéves iskolaelőkészítőbe 16 cigánygyereknek kellett volna járnia, de valójában az érdekeltek fele sem jelent meg, ezért az előkészítő elmaradt. Pedig a pedagógusok sokszor házról-házra járva szedték össze a gyerekeket, akik ingyen uzsonnát is kaptak.

A községben az óvónőkkel együtt 26 pedagógus dolgozik. A fluktuáció erősen akadályozza az összeforrott tantestület kialakulását. Nem mindenki bírja ezt a munkát, amely egyéb nehézségei mellett nem is mindig veszélytelen, hiszen előfordult, hogy a nagyobb gyerekek megtámadtak pedagógusokat. Aki ottmarad, arra olykor emberfeletti munka vár. Amikor például korrekciós osztályt akartak szervezni az iskolában, két bizottság jött ki, hogy megvizsgálja a gyermekeket. Az első bizottság a 17 behívott gyerek közül ötöt engedett volna iskolába, a második egyet.

A pedagógusoknak, nevelőmunkájuk során olyan általános magatartás- és életmódbeli szabályokra is meg kell tanítaniuk a cigánygyerekek nagy részét, amelyeket más gyermekek már otthon megtanulnak. Az egyik osztályban például mosakodási bemutatót tartottak. Másnap a pedagógus kérdésére 20 gyerek közül 8 válaszolt úgy, hogy otthon is mosakodott, ahogyan az iskolában tanulta.

A felnőttoktatás is kínál lehetőségeket a cigányoknak a társadalmi felemelkedéshez. Tavaly a termelőszövetkezetben indult egy 16 hetes tanfolyam, amelynek hallgatói elvégezték a nyolcadik osztályt. Ebben a csoportban csupán egy cigány volt, aki zenész szeretett volna lenni, de csak úgy kaphatta meg az engedélyt, ha befejezi az általános iskolát. Az idén az öthónapos tanfolyamnak 13 hallgatója volt: 8 hetedikes és 5 nyolcadikos, valamennyien cigányok. Mindnyájukat valamilyen szakképzettség megszerzése ösztönözte a tanulásra. Mostanában a hegesztői és gépkezelői tanfolyamok a legnépszerűbbek. A hetedikesek között volt egy brigádvezető is, Bánki József, akit azzal győztek meg a tanulás szükségességéről, hogy mint brigádvezetőnek példát kell mutatnia.

4

A tiszaburai Bihari-telepen egy-két éven belül az utolsó putrit is szétverik, és valamennyi család jobb lakásba költözik. A putrikat valamikor a legrosszabb helyre, egy mélyedésbe építették, ahol nagyobb esők után mindig elöntötte őket a víz. Most 4—5 putri áll még, a családok többsége a Veresparton lakik, ahol nem kell attól tartani, hogy a belvíz elmossa a házat fölülük.

Az 1964-es és az 1967-es kormányhatározat nyomán 1967-ben kezdődött meg Tiszaburán a putrik felszámolása. 1967-ben 6 lakás épült kedvezményes hitellel, 1970-ben 24, 1971-ben 6, 1972-ben 8, 1973-ban 1. Ebben az évben 9 új lakás átadása várható. A cigány családok saját erőből 1970 és 1975 között 12 lakást építettek, 8 család pedig vásárlás útján jutott saját lakáshoz. Az építések és vásárlások következtében a cigány családok lakáshelyzete igen nagy mértékben javult, de még mindig messze elmarad a magyar családokétól.

A lakások többsége szoba-konyhás, legfeljebb egy kamra és veranda tartozik hozzájuk. Gyakori jelenség, hogy több, rokonságban álló család költözött egy új lakásba, s olyan zsúfoltságot teremtettek, ami az egykori putrik zsúfoltságát is felülmúlja. Van olyan szoba-konyhás lakás, amelyben 16 ember él, s ez azzal jár, hogy az új épületek igen gyorsan tönkremennek. Egyes házakhoz putriszerű toldalékot építettek, s rokonok költöztek bele. A gondatlanság, sőt olykor a szándékos rongálás is közrejátszik abban, hogy némelyik új ház már csak méreteiben különbözik a putriktól, néhány év alatt szinte lakhatatlanná vált.

Ugyanakkor meg kell említeni, hogy e házak építői sem végeztek minden esetben teljes értékű munkát. Több ház oromfala leomlott, sok építési hiba gyorsítja a lakások romlását.

Az új házak felépültével sokan kerültek kedvezőbb körülmények közé, de közben néhány nyugtalanító jelenség is felbukkant. Elsősorban a zsúfoltság okoz újabb gondokat. Ezek közül is az egészségügyiek adnak okot aggodalomra. Miközben egyes korábbi népbetegségek, elsősorban a tbc visszaszorulnak, a tetveség és a rühesség gyakoribbá vált. Hiába akar valaki, vagy akarnak néhányan megszabadulni a tetűtől és a rühtől, az egy lakásba zsúfolódott rokonoktól viszszakapják.

Az iskolában rendszeresen ellenőrzik a tanulókat, de szinte tehetetlenek, hiszen a gyerekek otthon újra felszedik a tetűt meg a rühöt. A harmadik osztályban egy alkalommal 27 gyerek közül 14-nek a ruhájában illetve a hajában találtak tetűt. Cigányok és magyarok között ez a konfliktusok egyik fő oka. Több szülő inkább máshol járattja iskolába a gyerekeit, elsősorban Karcagon és Kunhegyesen.

A mélyebb gyökerű előítéletek hiányát vagy szinte elhanyagolhatóan csekély voltát bizonyítja, hogy az együttélés elemi szabályait öltözködésben, viselkedésben megtartó cigányokat — felnőttet, gyereket egyaránt — a magyarok befogadták, sőt bizonyos elismeréssel veszik tudomásul beilleszkedésüket.

Néhány évvel ezelőtt a cigány családok nem akartak beköltözni a faluba, most viszont már sokan bánják, hogy a Veresparton maradtak. A gondozott, kívül-belül tisztán tartott házak lakói szégyellik a környezetüket, szívesen szabadulnának belőle. Kertet művelnének, aprójószágot nevelnének, de ez szinte lehetetlen, hiába kerítik körül a telküket. A telepen tengődő kiéhezett, félvad kutyák és macskák elhordanák a baromfit, a zöldséget-gyümölcsöt pedig a csapatosan kószáló gyerekhad dézsmálná meg. Az utóbbi néhány év egyik emlékezetes esete is gyümölcslopáshoz kötődik. Az egyik kertészkedő falusi ember, hogy szépen fejlődő gyümölcsseit megóvja, villanypásztorhoz hasonló szerkezetet készített a kertjében, áramütéssel akarta elriasztani a tolvajokat, s az áram agyonütött egy cigánygyereket.

A beilleszkedésnek, ha nem is a legfontosabb, de igen lényeges jellemzője az úgynevezett vegyes házasságok alakulása, vagy még inkább a két közösség reagálása az ilyen házasságokra. A vegyes házasság, tehát amelyben az egyik

fél cigány, a másik magyar, egyelőre még ritka, szinte bárki valamennyit fel tudja sorolni a faluban.

A közösségek alapvetően egészséges gondolkodásmódjára vall, hogy nem egyformán ítélik meg ezeket a házasságokat. A különbségtétel alapja az, hogy az alakuló új család várhatóan a társadalom normáinak megfelelő életmódot folytat-e. Ha igen, akkor a házasság szinte egyértelműen rokonszenvet kelt.

A viszonylag nagy tömegben együtt élő cigányság, miközben legjobb elemei asszimilálódnak a falu közösségébe, sajátos életformájával maga is kifejt egy bizonyos asszimiláló hatást. A vegyes házasságok vagy a tartósabb élettársi kapcsolatok egy részében a magyar férj, vagy ritkábban a feleség költözik a telepre, esetleg putriba, és ott a kiemelkedésre valamilyen ok miatt képtelen cigányok életét éli. Általában olyan emberekről van szó, akiket iszákosságuk, garázda, együttélésre képtelen természetük miatt a falu kiközösített.

A héttagú tanácsi apparátusból több mint egy évig hiányzott a vb-titkár. Négy év alatt kilencen dolgoztak rövidebb-hosszabb ideig a tanácsnál, olykor minden közigazgatási ismeret nélküli, szinte az „utcaról behívott” emberek végeznek felelősségteljes munkát. Az idén február 13-án tartott gyermekvédelmi ankéton így fakadt ki egy elkeseredett résztvevő: „Tiszaburán a csordát négy ember őrzi, a gyermek- és ifjúságvédelmi munkát egy látja el”.

A községi tanácsnak 31 tagja van, közülük 4 cigány. Arányuk szerint a cigányokat 9—10 tanácstagoknak kellene képviselni, azonban a tanácsi választókerületek beosztása alapján csak 4 olyan kerület van, ahol a cigányok alkotják a túlnyomó többséget.

A tanács munkája ugyan alapvetően nem azon múlik, hogy hány cigány tagja van, de a gyakorlat azt bizonyítja, hogy a cigány tanácstagok igen hasznosan közvetíthetnek a tanács és a cigányság között, sokat segíthetnek a tanács céljainak elérésében. Segítségükkel befolyásolni lehet a telep lakóit, felvilágosító, mozgósító munkájuk egyes esetekben nélkülözhetetlen.

A telepnek semmiféle önkormányzata, belső hierarchiája nincs, lakói vezetőt nem választanak, a „bíró” a tanácsnál jelölik ki. Néhány száz forintos díjazás ellenében ő is közvetít a tanács és a cigányok között.

Tiszaburán vagy negyven évig Fehér Miklós volt a cigánybíró. Olykor népszerűtlen intézkedésekről kellett tájékoztatnia a telepieket, vitája, konfliktusa is volt jónéhányszor. Különösen az utóbbi időben, négy nagy fia adott — ha kellett — „nyomatékot” a mostanára összetöpörödött, madárcsontú öregember szavának.

A közrendre és a közbiztonságra egyetlen rendőr ügyel Tiszaburán, ugyanúgy, mint a nagyjából feleannyi lakosú Tiszagyendán. Sőt, betegsége miatt Bozsik József sem tudja folyamatosan ellátni feladatát.

Szinte egyöntetű vélemény szerint a községben az elmúlt évhez képest romlott a közbiztonság, több az agresszív, garázda jellegű cselekmény. Lehetséges, hogy Pellei Sándor esete mondatta ezt az emberekkel. Pellei Sándort ugyanis tavasszal három, 16—17 éves, cigánygyerek leütötte és kirabolta egy este a mázsaháznál. A rendőrök még aznap éjjel kijöttek Tiszaburára és összeszedték őket, de az eset így is nagy felháborodást keltett.

Tavaly összesen 99 szabálysértési ügy volt a községben, 5 érintett magyarokat. Az idén, április első hetéig 51, ebből 7 esetben magyarok ellen indult eljárás. A növekedés tehát igen nagy, ezek a számok azonban nem fejezik ki a tényleges helyzetet, amely korántsem romlott ilyen aggasztó mértékben. Az esetek zöme a cigányok között a tankötelezettség megszegéséből, a magyaroknál kontár ipari tevékenységből adódott. Sok asszony ugyanis a Fővárosi Kézműipari Vállalat

abádszalóki üzemében megtanult varrni, és az iparendelő kiváltása nélkül vállalt varrást.

Tavaly egyetlen súlyos testi sértés volt a községben: Mici Miklós rendreutasított egy másik veszekedő cigányt, aki ezért megszurta őt.

A megyében egyébként 1965—1975 között a bűncselekmények elkövetőinek 11,2 százaléka volt cigány, ami a cigányság 4,6 százalékos megyei arányához képest sok. A bűncselekmények elkövetői között nagy volt a fiatalok aránya. Egy részük már intézetből szökött meg, s közben követett el bűncselekményt.

Papp Gyula, aki több tisztsége mellett a művelődési ház igazgatója is, azt mondta: aki itt rendőr akar lenni, abban nagy hivatásszeretet legyen. Ő tudja, hiszen például a bálokon neki kell gondoskodni a rend fenntartásáról. Ez azóta sikerül jobban, mióta cigány rendezői vannak. Évek óta nem volt nagyobb veszekedés, ma már az is ritkaságszámba megy, ha egy-két sietős pofon elcsattan.

A bálokon egyébként olyan rend alakult ki, hogy a zenekar előtt a cigányok táncolnak, a terem másik végében a magyarok. Egymást nemigen kéri fel.

A KISZ-nek egyetlen cigány tagja van, Mészáros Béla, akit párttagnak is ajánlott a szervezet. A sportkörben 9 cigány rúgja a labdát. A tagság feltétele az állandó munkaviszony és a rendes viselkedés. Máig emlegetik a Pengő néven is ismert Fehér Imre esetét. A telepről került a futballcsapatba, olyan időszakban, amikor annak gerincét hazatért fiatal diplomások és érettségizettek alkották, 12 osztály volt az átlagos végzettségük. Sokan állítják, hogy Fehér Imrét a csapat tette azzá, ami lett: megbecsült, köztisztelőben álló emberré, akit a beilleszkedés legjobb példájaként emlegetnek.

5

Abban ma mindenki joggal egyetért Tiszaburán, hogy ha csak az elmúlt évtizedre tekintünk is vissza, túlzás nélkül történelmi jelentőségűnek minősíthető változást észlelhetünk a cigány lakosság életében. A munkavállalás, az iskoláztatás, a lakáshelyzet jellemző adatai ezt egyértelműen bizonyítják. Más kérdés, hogy a változások üteme lassúbb, mint ahogy azt 10—15 éve a legtöbb helyen gondolták és tervezték. Az a tény, hogy legalábbis Szolnok megyében a cigány lakosság életkörülményeinek javítására készített intézkedési tervek csak néhány éves késéssel valósulnak meg, hogy a rossz emléké telepek a vártnál lassabban és nehezebben tűnnek el, hogy a megszüntetett gondok helyébe gyakran újak lépnek, aligha lehet ok a pesszimizmusra.

A mindennapos „aprómunkába” belefáradt emberek valami „központi intézkedésre”, „törvényre” várnak, amely miként remélik, egyik napról a másikra megoldja gondjaikat. Ilyen törvényt azonban aligha lehet hozni. A „csoda” napról-napra születik a pedagógusok, orvosok, védőnők, tanácsi dolgozók, népművelők munkája nyomán. Születhetne gyorsabban is, ha például a művelődési ház vezetése nem egy mezőgazdasági technikus harmad-negyed állása lenne, amelyről ő maga is próbált már megszabadulni, mert egyéb kötelezettségei is bőven kitöltik a munkaidejét, vagy ha a tanácsi apparátus több, mint egy évig nem vb-titkár nélkül dolgozott volna, ha a beteg körzeti megbízottat nem egy másik község körzeti megbízottja helyettesítené hónapokig a saját munkája mellett, ha a könyvtár olvasótermét a termelőszövetkezet nem venné olyan sűrűn igénybe, hogy a terem gyakorlatilag már nem is szolgálhatja az olvasókat, ha... a felsorolás azt mutatja, hogy helyben vagy alig valamivel magasabb szinten a gondok egy része orvosolható. Vannak persze nagyobb gondok is, például

hiányzik a vízvezeték hálózat, az iskola öt különálló, egymástól távoli épületben kapott helyet. Ezeket a község a maga erejéből már valóban nem tudja megoldani.

Tiszabura kivétel — mondhatnánk, hiszen nincs még egy község a megyében, ahol a cigány lakosság aránya meghaladja a 33 százalékot. Ez a község azonban megérdemli a figyelmet, hiszen mai helyzete nem sokára talán már nem is lesz olyan kivételes: Jászládányban 950, Jászapátiban 840, Tiszabón 540 cigány lakos él. Ha folytatódik a jelenlegi, demográfiai robbanásnak is joggal nevezhető, évi 2,5—3 százalékos szaporodási ütem a cigányság körében, akkor a felsorolt községek egyik-másika, városaink közül pedig első-sorban Karcag, nem is sok idő múlva jónéhány olyan gonddal fog találkozni, amelyek Tiszaburán már most is jelentkeznek, s amelyek megoldásában előre megszerezhetnénk a szükséges tapasztalatokat.

Levél munkatársamhoz üzemi demokrácia dolgában

Olvastam a Gulyás Imre munkatársammal készített riportot. Problémafelvető szókimondása megragadott. Ő a törzsgárdatagok szemszögéből látja a dolgokat, én még a fiatal korosztályhoz tartozom, csak 2 és fél éves aprítógépgyári tapasztalattal rendelkezem, de egyes kérdésekben vitatkozni szeretnék vele.

Mag János vagyok a daraboló vas- és fémszerkezeti lakatos. 1973 júniusában lettem szakmunkás, előtte egy évig is a gyárban voltam tanuló. Gulyás elvtársnak az a véleménye, hogy nekünk nem lenne szabad „olyan hamar megsértődni”, ha csak rossz munkát kapunk. Ha valaki sorozatosan bebizonyítja, hogy bonyolultabb széria munkát is jól meg tud oldani, akkor igen is jogos lehet a sértődöttsége. Ha sürgős célprémiumos feladat van, akkor mi fiatalok is kapunk belőle. Én ilyen munkát eddig négyszer végeztem, de prémiumot csak egyszer kaptam. Túlórázni csak hosszú könyörgésre engednek bennünket. Az „öregek” bármikor túlórázhatnak, mondván; az idősebbeknek jobban kell a pénz. Kérdem én: a fiatalnak nem kell? Két és fél év alatt egyszer kaptam 250 forint célprémiumot, jutalmat még soha. Igaz, KISZ-munkámért az elmúlt évben kaptam 300 forintot, de ezzel a közösségi szervező tevékenységemet, nem pedig a termelő munkámat honorálták. A fiatalok munkáját nemigen értékelik sokra a gyárban, attól félnék, hogy esetleg elrontunk valamit. Biztos vagyok benne, hogy a mostani rutinos szakik, mint valahai fiatalok, szintén gyártottak selejtet. Ha dolgozni akarunk, sokszor nekünk kell bemenni a raktárba anyagért, mert kevés a segédmunkás. Egyetlen nap például 15 mázsa anyagot hordtam be, holott ez nem az én munkám lett volna. A targoncánk is olyan, hogy egy hétig dolgozik, két hétig meg javítás alatt áll.

Gulyás elvtárs nem tudja, hol akad el az üzemi demokrácia. Én sem! Két esetet szeretnék ezzel kapcsolatban elmondani. 1973 óta dolgozom a November 7 szocialista brigádban mint „alkalmazott”, mert a brigádnak nem vagyok tagja.

1974 januárjában kértem, vegyenek fel brigádtagnak. Fél év múlva megkérdeztem; no mi van velem? A csoportvezetőm, a brigádvezetőm azt mondta, nem vesznek fel, mert „nagy a pofám”, sokat vitatkozom. Szerintem a tagfelvételt az egész brigád előtt kellene letárgyalni, nem az ember háta mögött.

A másik: 1975-ben három KISZ-lakás volt felajánlva a gyárnak. A lakások elosztása — meg kell mondanom — nagyon sokáig foglalkoztatta és foglalkoztatja még ma is az embereket. Az egyik lakást olyan kapta, aki saját házában lakott, a másikat, aki az anyjánál jó körülmények között élt. A harmadik problémamentes albérletben lakott. Ugyanakkor egy öt éve nálunk dolgozó kétszalados ember, aki nyomorúságos albérletben tengődik, nem kapott lakást. A házigazdája már kibontotta a feje felől a nádat, a szabad ég alatt alhatna szegény, ha a bíróság meg nem fékezte volna a házigazdáját. Szerintem egy jó szocialista brigádnak ki kellene harcolni, hogy a legjobban rászoruló munkatárs kapja meg a lakást. A csoportvezetőnknek is az asztalra kellett volna csapnia, hisz műhelybizottsági tag is egyúttal.

Hát így állunk az üzemi demokráciával! És így is fogunk, ha nem nyitjuk ki a szánkat. Nemhogy demagóg módjára szájaljunk, hanem hogy a felelősséggel mondott véleményekből hasznos gondolatok, esetleg tettek szülessenek, mert a munkáshatalom elvárja tőlünk, hogy közös érdekeinkért bármikor, bátran síkraszálljunk.

Mag János

Vásáry-László

HAGYOMÁNYOK

KERESZTURY DEZSŐ

Szülőföldjének hű fia

Megvallom őszintén, most vagyok először Jászberényben. Ezt azért tartom szükségesnek külön hangsúlyozni, mert első igen kellemes meglepetésem ebből a körülményből származik. Eddig csak annyit tudtam a városról, hogy itt őrzik Lehel kürtjét, hogy a jász kapitányság székhelye volt, meg azt, hogy itt született a magyar operaéneklés méltán világhírű mestere, Székely Mihály. Ennél sokkal többet találtam.

Rendkívül kedvező az a benyomás, amit ennek a látogatásnak rövid délelőttjén szereztem a városról, amelyre azt hiszem, Székely Mihály is nehezen ismerne rá; legfeljebb a nyomait találná meg annak a poros kisvárosnak, amelyről annyiszor beszélt kedves, kicsit honvágó, szerető iróniával; hiszen itt látta meg a nap világosságát, még akkor, amikor senki sem sejtette, mi lesz az újszülöttből. A „vidéki” porvárosból, pusztán mezőgazdasági központból, no meg persze a Jászág fővárosából ipari, vagy legalábbis erősen iparosodott és tovább iparosuló város lett. De úgy fejlődik, hogy a lendületes iparosodás útján is megőrzi, elevenen fejleszti szép, egészséges hagyományait. Nem a falansztert építi, hanem emberibb élet otthonát. Elzarándokoltam én Lehel kürtjéhez is, megcsodáltam az okosságot, ízlést, gondosságot, szorgalmat és körültekintést, amellyel az egészen más célokra épült melléképületekből világos, áttekinthető, vonzó múzeumot varázsoltak. (Csak egy kicsit nagyobb becsületet szánnék Dérynének, meg Pethes Imrének!). Megcsodáltam szép új könyvtárukat is; a benne látható rend, tisztaság s a falai közt működő lelkesedés megható, példás. Örültem, hogy nem döntötték le a jász huszárok szobrait, pedig igazi, kérkedően patétikus mű, de a nép fiait ábrázolja!

A második igen kellemes meglepetés itt ért a Székely Mihályról elnevezett iskolában. Jó ízléssel öltözködő, viselkedő, okosan beszélgető pedagógusok vezettek végig a tágas, jól összeválogatott anyagot arányos világossággal elrendező Székely Mihály kiállításon. S itt a frissen kizöldült növényzettel derűs, tiszta s tágas téren milyen népes s milyen tisztelettudó fegyellemmel várakozó, nyílt tekintetű, takaros közönség, mennyi lelkes fiatal! Egy pillanatra szinte elakadtam, annyira örültem neki, hogy itt a Székely Mihályról elnevezett iskola előtt, a nagyrabecsült, holtában is eleven kiválóság emléktáblája előtt fejezhetem ki örömemet afölött, hogy ez a város egy művész keze után nyúl, ha a maga azonosságát, a maga szellemi rangját akarja valamilyen módon bizonyítani. Messziről jöttem ide, mint az ország nyugati, túlsó részének, a Dunántúl-nak a fia, de úgy is jöttem, mint egykor az egész magyar műveltség öre, képviselője és úgy is, mint a nagyvilágban járó, figyelő ember, aki nemegyszer voltam tanúja Székely Mihály világra szóló nagy sikereinek, megérdemelt sikerei-

Emlékezés a 75 éve született Székely Mihályra; elhangzott Jászberényben a világhírű énekes domborművének megkoszorúzásakor, 1976. május 8-án.

nek, olyan tekintélyének, amelyet nem ajándékba kapott, hanem nehéz munka árán szerzett meg művészi rangjával.

Nem szakmabeliként kívánom én itt méltatni Székely Mihályt. Nem vagyok sem gyakorló zenész, sem zenetudós. Inkább a figyelmes lélek, a hozzáértő, a hozzá nőtt közönség hangját szeretném megszólaltatni. Még barátjának sem nevezném magamat. A nagy emberek sírján — mondotta egyszer egy kitűnő szatirikus vénajú írónk — barátok és dudva terem. S én nem szeretnék ennek a dudvának egyik hajtása lenni. Úgy szólhatok mégis, mint Székely Mihálynak figyelő kortársa, részben munkatársa, részben igen sok területen küzdőtársa, s talán ilyen értelemben barátja.

Hadd tegyek itt tanúbizonyságot arról, hogy az ő esetében sem lehet, mint ahogy általában nem lehet ember és művész között egyetlen személyiségben sem különbséget tenni. Ha jelentős művész volt ő, a maga világában jelentős ember is volt: egyiket a másik nélkül nem lehet megérteni. Minden benyomásra fogékony, elevenen reagáló s mindent a maga egyéniségébe olvasztó személyiség volt, akivel „mindenről el lehetett beszélgetni”, akit érdekelt a társművészet, a politika, érdekelték a társadalmi változások, érdekelt a haza sorsa a változó világban. Érdekelték főképpen a maga mestersége, tehát a művészet, szorosabban az énekművészet sorsa itthon és a világban. Amilyen nyílt volt emberként, ugyanolyan nyílt volt művészként is. Bátran kísérletezett modern művek előadásával: modern zeneművészetünk úttörői közt volt; előadója Bartók, Kodály és társai műveinek — a Kékszakállú herceg előadásában nem láttam nála jobbat, pedig láttam és hallottam világhírű művészek tolmácsolásában! — de érdekelt a régi, a klasszikus művészet előadásának minden izgalmas, új problémája is. Tudjuk, nemcsak rég elfeledett műveket találnak meg újra, nemcsak a művek, szerzők divatja változik, de változik a felfogás, az előadásmódok hitelessége, ízlésbeli megformálása tekintetében is. Székely Mihály ezen a területen is minden újításnak, minden kísérletnek érdeklődve nézett elébe. Ismétlem: amilyen nyílt volt minden emberi, társadalmi, politikai benyomás iránt, olyan termékeny, elevenen nyílt volt minden művészi benyomás, befolyás iránt is.

Ugyanezt mondhatom, ha a kedélyvilágát nézem. Rendkívül kedves, barátságos, jó barát, jó társ volt. Utazva, lakva, együttműködve ismeri meg az ember a másikat. Én utaztam, laktam, működtem együtt Székely Mihállyal, csak a legjobb bizonyítványt állíthatom ki tanúként itt róla. A legnehezebb helyzetekben is minden további nélkül, minden művészi nagyképűség és emberi nagyzás nélkül, vállalta a ráeső, sokszor talán rangján aluli szerepeket is, ha kellett — mert néha kellett —; remekül dúdolt társaságban, szívesen magyarnótázott, de igazi, mély komolysággal, derűs magabiztossággal vállalta a legnehezebb művészi feladatok megoldását is. Művészetének titka az, hogy egyformán kiváló volt derűs, humoros, játékos művek előadásában és tragikus, mély, felkavaró remekművek tolmácsolásában. Egységes ember volt tehát életében és művészetében. S amit semmiképpen sem hanyagolhatok el itt szülőhelyén: mindvégig hű magyar, a világ minden tájékán, ellenállva a nagyvilág igen komoly csábításainak akkor is, amikor itthon magyarságában komoly megbántások érték! Ezért is tartom különösen szükségesnek itt, ezen a helyen —, ahol szülővárosa megadja neki a hozzá méltó elégtételt — hangsúlyozni azt, hogy ő ezt az elégtételadást nemcsak művészként, hanem magyar emberként is, szülőföldje hű fiaként is megérdemelte.

Nem akarom elválasztani, külön felsorolva jellemezni művészetének különféle neveit, ágait, rétegeit sem. Bizonyos, hogy ő az énekművészet minden területén kiválót alkotott, kiváló volt nátaénekesnek és kiváló oratóriuménekesnek. Ritkán hallottam nála nagyobb művészettel előadni törekeny, finom, szűzies dalokat, és rendkívül nehéz modern szerzeményeket, Bartók, Kodály műveit, s modern külföldiekét is; de nem hallgathatom el azt —, ebben már inkább szólhatok szakértőként is —, hogy nemcsak az éneknek volt mestere, hanem a színjátéknak is. Ez különösen fontos akkor, ha meggondoljuk, hogy legnagyobb sikereit az operaszínpadon érte el. Utólérhetetlen operai színész volt! Mert más dolog a prózai színész és más dolog az operai színész. Tudjuk, hogy a Magyar Operaházban is hosszú időn keresztül nem magyar származású, tehát rossz magyar kiejtésű, rosszul fordított nyelven megszólaló művészek énekeltek. Székely Mihály nem az első volt, de a legnagyobbak közé tartozik azok közt, akik szép, ép, világos, tiszta magyarsággal énekeltek a sokszor rendkívül nehéz operaszövegeket, úgy, hogy nemcsak a hangvételre, a hangmagasságra, a hangerőre, formálásra figyeltek, hanem arra is, hogy amit énekelnek, érthető is legyen. Ez különösen olyan operák esetében volt lényegbe vágó, amelyek esetében az elmesélt történet, az is fontos, a zene nem egymagában él, hanem a zene a szöveggel együtt; pl. Mozart operáiban. Felülmúlhatatlan Mozart énekes volt. Bent, a kiállításon látható egy képen, ahogyan Klempererrel együtt beszélgetnek. Klemperer — aki legalább is Európának egyik legjelesebb dirigense volt — évekig tartózkodott Budapesten, és a legmagasabb mércére méltó Mozart-kultuszt kezdeményezett — teremtett — Klemperer Székely Mihályt a legkiválóbb Mozart-énekesek közé sorolta.

Különösen a Mozart-operák humoros alakjainak megjelenítőjeként feledhetetlen számomra: igazi fényt, határozott formát adott azoknak a derűs alakoknak, amelyeken Mozart humora, könnyedsége, játékosága, szellemének derűje lebeg. De amilyen jó volt Ozminnak, olyan kitűnő volt Sarastrónak is, az igazság, a nap, a fény főpapjának; amilyen csodálatos groteszk vidámsággal tudott egy török háremőr alakjában megjelenni, ugyanilyen méltóságteljes nagysággal lépett elének Mozart nagy, komoly, tragikus szerepeiben. Feledhetetlenek számomra Verdi-alakításai is. Különösen egynek emlékét hadd idézzem fel itt; bent, a kiállításon erről is láthatni képeket. A „Don Carlos” Fülöp királyát ábrázolta és énekelte. Ennek az előadásnak alkalmával egyszer némán átment a színen. Színészi teljesítmények között talán az ilyesmi a legnagyobb dolog. Valaki úgy megy át némán a színen, hogy mégis beszédesen jelen van: nemcsak, hogy ő van jelen, hanem legalább is lényeges vonásaiban jelen van az az egész világ, amit képvisel, amit hordoz, amit majd kibont a darab folyamán. Átment az Escorial dísztermén, egy kicsit pislogó szemmel, meggörnyedve, mint a világ magányra ítélt ura, aki, egyszerre hordozza ennek a méltóságnak fényét és iszonyatos súlyát. Székely Mihály ezekben a jelenetekben volt olyan óriás, amelyet azóta se igen láttam.

Élete tele van derűs és tragikus motívumokkal. Ünnepléssel, sikerrel és nem általa okozott, csak vállalt kudarcral, üldöztetéssel. Ő képes volt ezeket a szélsőségeket egységes egészé formálni életében éppúgy, mint művészetében. Itt tehát igyekezzünk az egész Székely Mihályt ünnepelni. Ha szóra kértek: nemcsak arról tanúskodom, hogy Székely Mihály világhírű nagy mestere volt a maga művészetének, hanem arról is, hogy kitűnő, szeretni s tisztelni való ember is volt, aki a legnehezebb körülmények közt, a szégyen és a dicsőség legnehezebb kísértéseiben is mindig becsülni méltó magyarként állott a talpán.

A Kun Kódex találókérdései

A velencei Marciana könyvtár gazdag gyűjteményében a sok-sok érdekes, régi kéziratos könyv, kódex között egy számunkra különösen becses emléket is őriznek: a *Codex Cumanicus* néven ismert hártyakódexet. E kódex a népvándorlás utolsó nagy hullámaként Belső-Ázsiából Európába érkezett kun nép legnagyobb és egyben legjelentősebb nyelvi és művelődéstörténeti emléke. Mint ismeretes, az egykori kun törzsszövetségnek csupán legnyugatabbra lakó törzsei költöztek Magyarországra és a Balkánra, a többiek a Kun Pusztán, vagyis a Fekete-tenger északi partvidékének pusztaságain, a Krím-félszigeten, a Kaszpi-tenger és az Aral-tó közötti síkságon maradtak. És a *Codex Cumanicus* vagy *Kun Kódex* is itt, a hajdani Kunország területén keletkezett.

A *Kun Kódex* mai alakjában 82 papírlevélből, azaz 164 oldalból áll. Két fő részre tagolódik. Az első rész egy latin—perzsa—kun szókönyvet tartalmaz, ennek eredeti példányát 1294—95-ben a Krím-félszigeten, Szolhat városában készítették, az ottani olasz telepesek számára. Ezt 1303-ban a Volga alsó folyásánál fekvő Szaraj kun városban, illetőleg a közelében levő Szent János kolostorban lemásolták. A ma ismeretes példány ennek az 1303-i átiratnak az 1330-as évekből való másolata. A kötet később német szerzetesek kezébe jutván, üres lapjaira kun—német és kun—német—latin szójegyzéket írtak. Ezután a kódexet egy időre megint olasz kereskedők birtokolták, s néhol kijavították a korábbi hibákat, a még mindig üresen álló lapokra pedig kisebb perzsa—kun glosszákat, úgúr betűkkel egy kun szót (*bitik* „írás, könyv, szótár”) és néhány olasz verset írtak.

A kódex második része nagyrészt kun nyelvre fordított keresztyén egyházi szövegeket, többek között prédikációkat, imaszövegeket, himnuszokat és egyéb vallásos szövegeket tartalmaz. Ezek mellett azonban más bejegyzéseket is találunk benne, így pl.: két latin-kun meg egy kun-német szójegyzéket, a kun nyelv alaktanára vonatkozó latinul írt jegyzeteket, a kun *anglarman* „intelligo; értem” igének ragozását, és nagy örömeinkre még eredeti kun népköltési szövegeket, egy teljes levélnyi kun találókérdés-gyűjteményt is. E második részt már nem olaszok állították össze, és nem is a krími olasz telepesség számára készült, hanem németek szerkesztették, a kunokat téríteni szándékozó és igyekvő német szerzetesek nehéz munkáját megkönnyítendő. A latinról kunra fordított egyházi szövegeket tartalmazó lapokat a XIV. század negyvenes éveiben német franciskánus szerzetesek írták, de nem a Krímben, hanem valamelyik Fekete-tenger melléki térítőkolostorban. Mind ez utóbbi, mind pedig az olasz telepesek, kereskedők használatára szánt első rész az 1350-es évek táján más német térítő szerzetesek kezébe került. Ők azután a még mindkét részben levő üres lapokat a már említett szójegyzékekkel, nyelvtani megjegyzésekkel töltötték ki, s ugyancsak ők írták bele a kódexbe a kun találókérdéseket is. Vé-

gül az addig még különálló olasz és német részt egy kötetbe fűzték össze. Az így egyesített kódex ezután ismét olasz kereskedők kezébe jutván, ekkor kerültek bele az első résznél már említett kisebb javítások és perzsa-kun glosszák. Utolsó tulajdonosa is olasz ember, Antonio de Ziuale (vagy Zinale?) volt. Velelencébe a XIV. század vége és a XV. század dereka közötti időben került, s ma is ott őrzik.

A *Kun Kódex* 60. levelén, vagyis a 120. és a 121. lapokon a török népköltészet iránt érdeklődők igen értékes szövegeket találhatnak: 46 kun találóskérdést. A nemzetközi tudományosság mintegy 60 éve ernyedetlen szorgalommal kutatja és keresi e régi kun rejtvények titkait és rejtélyeit. És nem eredménytelenül. Mára a kun találóskérdések szövegének csaknem háromnegyedét sikerült tisztázni és eredeti kun hangalakját megállapítani. A kutatóknak sokszor igen könnyű dolguk volt, hiszen e 650 évvel ezelőtti rejtvényeknek jórészt a különféle török elsősorban természetesen kun-kipcsak népek folklórájában vagy teljesen azonos, vagy csupán alig-alig eltérő formában manapság is fellelhetjük. Vannak azonban közöttük, sajnos, a megfejtésnek mindmáig ellenállók is. Mivel a kódex írása sok helyt az olvashatatlanságig elmosódott, bizonyos részek meg teljesen elrongyolódtak, a kutatók jónéhányan a szövegét még mindig nem tudták megnyugtató módon rekonstruálni. Néhol viszont, bár teljesen tiszta az írás és így egyértelmű az olvasat is, a rejtvény után következő megfejtés hiányzik. Összehasonlítható török folklórkutatásainkban egyelőre e találóskérdéseknek, de még biztosan olvasható részeiknek sem látjuk hasznát, viszont nyelvészeti kutatásokra, bizonyos kun nyelvi törvényszerűségek megállapítására így is alkalmasak.

A kun találóskérdések kutatóinak nemzetközi táborában különösen előkelő hely illeti meg — nem véletlenül — a magyar tudósokat. Ha ma a *Kun Kódex* találóskérdéseinek tudományos vizsgálatában lényeges előrehaladással és jelentős eredményekkel büszkélkedhetünk, abban a nagykunsági származású Németh Gyula akadémikusnak vannak a legnagyobb érdemei. Alábbi fordításunk is nagy részben az ő filológiai és folklorisztikai kutatásainak eredményein alapul.

Ezúttal a kódex 15 találóskérdését mutatjuk be. Olvasóink érdeklődésére számítva a rejtvények nehezen hozzáférhető kun eredetijét is közöljük, részint a kun nyelv és népköltészet emlékeinek közvetlen megismertetése céljából, részint pedig fordításaink tökéletesebb élvezhetősége, illetőleg óhatatlan formai gyarlóságainak feledtetése végett. A kun találósverek remek szerkezetét, pazar formai játékát, állandó és gyakran többszörös soreleji és szókezdő betűrimelését, továbbá belső rímeit és ezeken túl még a sorvégek összecsengését ugyanis csak tartalmuk lazább kezelésével tudtuk volna visszaadni, holott mi elsősorban éppen annak minél hívebb tolmácsolására törekedtünk. Fordításaink olvastán még így is akadhatnak azonban érthetetlennek tetsző részletek. Így pl. a hennára kérdező rejtvényben talán maga a henna sem tartozik legáltalánosabb fogalmaink közé. Ez egy délszaki cserje-félének — botanikai nevén a *Lawsonia inermis*-nek —, illetve annak haragoszöld leveléből készített, a keleti népek körében igen kedvelt, téglapiros színű köröm-, haj-, bajusz- és szakálfestéknek a neve. A henna leveleit kifőzvé, levét alaposan kicsavarják, majd kénesóval (higannyal) jól összekeverik, s kész is a nevezetes festék. A kicsavarandó kék selyem tehát a henna szinte kékes árnyalatú sötétzöld levele, az öt fapálcát pedig aligha kell valakinek is magyarázgatnunk, még kevésbé okozott ez különösebb gondot a régi kunok szépítkezni szerető, tehát a hennát

is jól ismerő lányainak. Egy másik találósversünkben a *batman* nevű súlyegység szerepel. Ezt mi az alliteráció kedvéért a vele nem egyenértékű „font” szóval fordítottuk. De efféle „költői kényszert” látunk magában a kun szövegben is, ahol a *batman* szintén egyrészt az előző sor *talasman* „rabló” szavára való rímelés, másrészt meg a *bar* „van” és a *bes* „öt” szavakkal való alliterálás kedvéért került a versikébe. Így lett fordításunkban „öt batman” helyett „hetven font”. A róka bozontos, hosszú farkáról lévén szó, a megfejtés kitalálásában egyik súlymeghatározás sem túlságosan sokat segít.

Végezetül szóljunk néhány szót találókérdéseink eredeti szövegéről és közlési módjukról. Olvasóink a kun szövegben több, bizonyos magyar szavakhoz mind hangzásukkal, mind jelentésükkel igen hasonló szóra bukkanhatnak, mint pl.: *köneszuv* (kéneső, kínyeszű), *juvur-* (gyúr), *jügün-* (gyökön, gyökint, gyögen), *tünglik* (tinne, füstfogó), *csanak*, *kögen* (kögíny, fejskor a bárányok egymás mellé kötésére való hosszú kötél), *ulak* (olló, kecskeolló) stb. Ezek egy része még honfoglalás előtti török szó nyelvünkben, másik részük viszont éppen a kun nyelvből, egyes magyarországi kun nyelvjárásokból jutott a magyarba. Találókérdéseink kun szövegének közlésekor nyomdai okokból nem követhettük a tudományos átírás szabályait, de ez nem is lett volna célszerű, nincs is rá szükségünk. A kun nyelv hangjait ugyanis — egynek kivételével — a magyar ábécé betűivel is aránylag pontosan tudjuk jelölni. Az egyetlen kivétel a mélyhangú *i* (*i* és *u* közötti hang, kb. az *i*-nek megfelelő ajakkerekítéssel és az *u*-nak megfelelő nyelvállással ejtendő), ezt a szöveg többi betűjétől eltérő szedéssel különböztetjük meg. Természetesen, az *a* betűvel jelölt hangokat is másként, kissé „palócosan” kell ejtenünk.

tap tap tamizik
tama turgan tamizik
kölegeszi kümisten
küje turgan tamizik
ol köbelek

*Lám, lám, lángocska,
Libbengető lángocska,
Ezüstből az árnyéka,
Eleven kis lángocska.*
Az: a lepke

biti bití bitidim
bes agacska bitidim
köneszuvum juvurdím
kők jibegim csírmadím
ol kina dír

*Fessél, fessél! Festettem,
Fára, ötre, festettem;
Kénesőmet meggyúrtam,
Kék selymemet csavartam.*
Az: a henna

ijtip ijtip írgalmasz
icsindegi csajkalmaz
ol uru

*Borítsd, borítsd! Nem borul,
Benne levő nem mozdul.*
Az: a verem

szende mende jok
szengir tavda jok
ütlü tasta jok
kipcek talda jok
ol kus szüt tir

*Neked, nekem nincs.
Néma hegyen sincs,
Lyukas kőben sincs,
Korhadt gallyon sincs.*
Az: a madár teje

ak küjmening avzu jok
ol jumurtka

Fehér, kerek kunyhónak ajtaja nincsen.
Az: a tojás

akcsa kajda kíslamis
kanlí jerde kíslamis
kani necsik jukmamís
hep ortada kíslamis

ol karín javu dír

tav úsztinde talasman
tajagi bar bes batman

ol túlkücsikning tüpegi

kökcsce ulagím kögende szemirir

ol kovun

kecse barir kara ulak
erte kelir kara ulak

ol tünglik

olturganím oba jer
baszkaním bagír csanak

ol ejer bile üzengi

csapcsacsík úsztünde csapcsacsík

ol kamís tír

jazida jengi kelin jügünedir

ol kamís basi dír

jazida javlí tokmak jatír

ol kirpi dir

jazida javlí kajis jatír

ol jılan dír

szalpi kesim
szanszíz ogum

ol kök bile julduzlar

*Színe fehér, hol telett?
Véres helyen jól telett.
Vértől foltos mért nem lett,
Hogyha tele vér közt telt?*

*Az: a zsigerek között és a
beleken levő faggyú, háj*

*Hegy tetején haramja,
Hetven font a farkója.*

Az: a róka meg a lompos farka

Zöld gidám pányva végén hízik.

Az: a dinnye

*Este elmegy fekete gida.
Reggel megjön fekete gida*

*Az: éjjel a sátor füstnyílását
takaró nemezlap*

*Megültömben magas hely,
Ráléptemben réz csanak.*

Az: a nyereg és a kengyel

Hordócska tetején hordócska.

Az: a nádszál

*Pirosbarna menyecske bókol a pusz-
tában.*

Az: a nád bugája

A határban hájas buzogány hever.

Az: a sündisznó

A földön faggyú szi j fekszik.

Az: a kígyó

*Csak egy tegzem,
Csomó nyílám.*

Az: az ég és a csillagok

BEKTUR ANDRÁS

Emlékezések, találkozások

ZÁDOR ISTVÁN MŰVÉSZI HAGYATÉKÁBÓL

A szolnoki művésztelep megnyitásának közelgő háromnegyed évszázados jubileuma teszi időszerűvé, hogy az itt folyó művészeti életről, a jeles alkotók munkásságáról írjunk. Könnyű volna a helyzet, ha a II. világháború szörnyű pusztításai nem tették volna tönkre a művésztelep pavilonjait, s nem semmisült volna meg vele együtt a tizenkét műterem összes anyaga és a szolnoki művészeti egyesület irattára, minden dokumentuma.

Zádor István, aki 1945 tavaszán megörökítette a szeretett Budapest vérző sebeit, megrajzolta a szolnoki művésztelepet is kiégett pavilonjaival, csonkán égnék meredő fenyőivel. Budapesti albumához írott szavai Szolnokra is vonatkozhatnak: „Azért készültek ezek a rajzok, hogy a látók lássanak s a még érzők borzadjanak! És majd később, ha a romokat eltakarították, a károkat helyreállították, újakat építettek, s egy új, szebb, modernebb város épül a romok helyén, mutassák meg ezek a rajzok, hogy amikor már nem volt kétséges a háború kimenetele, a hatalom bitorlói és azok német barátai mégis a háború prédájának dobták oda Budapestet. Ezt ne felejtjük el!”

Zádor István egyike azon jeles művészeknek, akik — ha nem is szülőföldjük e táj — felkeresték Szolnokot, felfedezték a Tisza és a Zagyva szögében, a régi vár helyén meghúzódó művésztelep, a tiszai táj varázsát, az Alföld végtelenségét, Szolnok forgalmas életét, s nemcsak meglátták a táj rejtett szépségeit, hanem művészetükkel láttatni is tudták.

Emlékezések és találkozások... címen Zádor István ezernyi rajzából, rézkarcából, művészi feljegyzéseiből válogattuk össze ezt az anyagot. Megkönnyítette a helyzetünket az a tény, hogy a művész csaknem teljes életműve Zádor Istvánné nemes felajánlásából tanácsai támogatással a Damjanich Múzeum képzőművészeti gyűjteményébe került.

A századfordulón a művészek jórésze Párizsban, az irodalom és a művészet központjában találkozott az igazi művészettel. Így a fiatal Zádor István is hároméves párizsi tartózkodása alatt Alexandre Steinleinnél és August Lerouxnál az École des Beaux-Arts-on tanult: „Steinleinnek köszönhetem az indulásnak azt a frissességét, amely aztán oly sok mindent eredményezett művészi pályámon. Ennek a sok száz rajznak köszönhetem, hogy megtanultam gyorsan látni és gyorsan rajzolni... Kezdetben az 1906–07-es években még félénkebb voltam, kemény ceruzával dolgoztam, és ez nem adott módot arra, hogy rajzaimnak jó tónusa legyen, így áttértem a lágyabb ceruza, majd később az ujjnyi vastag grafitra is...

Este a Café Cluny-ba mentem, ott találtam Márkus Lászlót, a Magyar Operaház későbbi igazgatóját, aki akkor írta párizsi cikkeit Marco néven a magyar

lapoknak, itt volt Vadász Miklós, aki akkor rajzolta a „L' amour” és a „Les petits jeunes hommes” c. kitűnő rajzszorozatát. És köztük volt Jávor Pál is, a korán elhunyt kitűnő festő, ott volt Vágó Dezső, a plaketteur (plakett-készítő), Strakonichy Károly a műtörténész, Jean Preux néven írt a Hét c. lapban. Krokki rajzolás közben nem a mozdulatlanul ülő, vagy álló modelleket, hanem a mozgó férfiakat és nőket, vagy a kabarékban éneklők folytonos mozgását rajzoltam. Mindenütt mindenkit figyeltem és rengeteget rajzoltam...

Jávor azt proponálta nekem, menjünk nyáron a szolnoki művésztelepre, adjam be kérvényemet báró Kohner Adolfnak, aki a szolnoki Művészeti Egyesület elnöke volt és minden nyáron egy hónapra 5—5 fiatal művésznek berendezett műtermet ingyen és 100—100 korona ösztöndíjat ad, ami akkori időben elegendő volt a havi ellátásra. Beadtam a kérvényemet és meg is kaptam 1903 nyarára az ösztöndíjat. Így már türelmetlenül vártam a május hónapra, amikor Szolnokon folytathatom a rajzolást és festést...

Szolnokra már nagyon kíváncsi voltam, ahol első saját műtermemben dolgozhattam. Az azévi ösztöndíjasok Glatler Gyula, a kitűnő portréfestő, Halász H. Hradil Elemér, egy Kassán élő festő, Faragó Géza plakátfestő, karikatúrista és nagyon mulatságos, szórakoztató kollega, Jávor Pál és én voltunk. Rajtunk kívül vendég tagok is voltak, akik ugyan a Telepen kívül laktak, de a Telepen dolgozhattak. Mint az idősebb művészek növendékei, vagy régebbi barátai. Ilyenek voltak: Hatvany Ferenc és a nagy építész Lechner Ödön fia, Lechner Dönci, aki akkor jött meg világméretű útjáról, Pólya Tibor, igen ötletes és tehetséges, legfiatalabb növendéke Fényes Adolfnak és szolnoki fiú.

Abban az évben a Telep törzstagjai voltak: Fényes Adolf, Mihalik Dániel, Szilágyi Lajos, Kléh János, Zombori Lajos és Illés Antal. A műtermek igen izlésesen voltak berendezve. Egy nagy műterem, ablakán zöld vászonyfüggönnyel, asztal, karosszékek, székek, a hálószobában ágy, szekrény, mosdó, mind keményfából. Az ösztöndíjból bőven telt az ellátás, melyet a Tisza túlsó partján levő Arany Lakat vendéglőben, akkor fillérekért kaptunk. Szép volt a Tiszán átvezető fahíd, a kilátás a Tiszára, a halászbárkákra és a Tiszába torkolló Zagyva túlsó partján fekvő Tabán kicsi, és festői utcáival. Nagy kedvvel jártam bennök, festői motívumokért, amelyeket keresni sem kellett, olyan bőven akadtak. Nagy volt a kontraszt Párizs boulevardjai után. Maga a Művésztelep kertje még túl fiatal volt a pár éves fáival, gyengén pázsitozva. Viszont igen festőiek voltak a kis tabáni házak enteriőrjei búboskemencéikkel és a Művészteleppel szemben álló régi Vártemplom belseje, sok színes zászlójával, melyből Jávor Pál akkor egy napon szép interieurt festett.

De a Telepen kívül, túl a Vártemplomon, Alcsi felé már a nagy Alföldön voltunk, tanyáival, gémes kútjaival, itt-ott útmenti akácfákkal és beláthatatlan nagy éggel. A Párizs utáni nagy ellentét teljesen magával ragadott és visszaálmodtam magam kisgyerekkori Nagykikinda körüli nagy síkságra. Itt Alcsi-nak hívták ezt a tanyavilágot, amelyben nem tudtam akkor eleget gyönyörködni. Estefele még a gyönyörű naplementék is variálták az egész beláthatatlan természetet, a horizontig más-más formájú, mindig kisebbedő felhőivel.

Első szolnoki hónapjaimban sokat festettem, rajzoltam, nagyon kellemes társaságban, és aminek legjobban örültem, közeli barátságba jutottam Fényes Adolfal, aki rábeszélte, hogy Pestre visszatérve, jöjjenek el a Japán-kávéház művész asztalához, barátkozzam össze a művészekkel, a napi munka után jólesően szórakoztató és pihentető társaságukkal.

Egyelőre Szolnokon dolgoztam. A zeg-zugos tabáni utcákban kezdtem, amelyeken járva, kis festőszékekre leülve, majd munka után felállva, körülnézve, nem tudtam hol vagyok. És csak nehezen ismertem rá az irányra, amely felé elindulhatok. Olyan festőiek voltak, hogy nagyon gyakran tértem ide vissza újra, meg újra.

A Tisza túlsó parja magas volt, melyen fent a Művésztelep festői tagozatú épületei látszottak. Ma már nem csodálkozom, hogy idővel teljes húsz nyarat töltöttem Szolnokon, ahol az első világháború utáni években főleg grafikai munkáimmal művészetem csúcspontjait értem el. Szolnoknak köszönhetem, hogy itt inspirált munkáimat 17 múzeum vásárolta meg.

Nagyon kellemes volt az élet Szolnokon ösztöndíjas koromban. Már az első évben Szolnok környékén lakó birtokosok hívtak meg bennünket. Tiszavárkonyban gazdálkodott Domokos Jenő, akihez mindig együttesen rándultunk ki. Elmondtam, hogy Párizsban Durand Ruel műkereskedő nagy lakásában az impresszionista festőket kérte fel, hogy lakása fehér ajtóira fessenek képeket. Ott láttam Monet, Sisley, Pissarro, Manet képeit, valósítsuk ezt meg Domokos Jenő kúriájának fehérre festett ajtain is. Nagy halló-val fogadták és mindjárt hozzá is fogtunk. Jávör Pál, Faragó Géza, Pólya Tibor, Lechner Ödön, Kléh János, és folytatólagosan éveken keresztül valóságos képtár lett a fehér lakk ajtókból. Mint kezdeményező én sem maradhattam ki. (Nagy kár, hogy a második világháború pusztításai során ezek is elpusztultak K. Gy.)

Most már Alcsi felé jártam ki, ócska kis házak helyett most már alföldi tájakat festve...

1914. tavaszán Jávör Pál, Barta Ernő és Fényes bácsi felhívta figyelmemet, hogy a szolnoki Művésztelepen egy ún. vendégműterem üresen áll, meg is kaptam rá a Művésztelep Igazgatóságának hozzájárulását és le is költöztünk. Sok

mindent vittünk le, úgy gondoltuk, hosszabb ideig maradunk. De szolnoki tartózkodásunknak a trónörökös meggyilkolása véget vetett, kitört a háború és megkaptam behívómat....”

Zádor István, mint annyi művésztársa, kikerült a lövészárokba, ahonnan súlyos sebesüléssel tért haza. Felépülése után, mint művészt vitték ki a frontra. Erdemes emlékezéseiből feleleveníteni találkozását Mednyánszky László festőművésszel, mert eddig nem ismert adatok elevenednek meg előttünk.

„...Tersánszky vezérezredes paancsnoksága alatt voltam a katonai művészeti csoport vezetője, amikor 1917. őszén táviratban értesített a főhadiszállás, hogy báró Mednyánszky László festőművész ekkor és ekkor érkezik, fogadjam és mutassam be a vezérezredes hadseregparancsnoknak. Mi akkor egy kis galíciai városban voltunk, Tersánszky vezérezredes rendkívül megörült, hogy mint civil festőművész, végre egy igazi úr, egy báró érkezik hozzánk. Úgy rendelkezett, ne is vezessem elé bemutatás céljából külön kihallgatásra, hanem majd csak a vacsoránál mutassam be neki a többi tiszt jelenlétében, közvetlen maga mellett rezerváltatott terítéket számára. A hadseregparancsnok környezete csupa grófból állt, magyarok és osztrákok vegyesen, hamar híre ment, hogy egy új művész, aki amellet báró is, érkezik hozzánk. Faggattak, milyen, de én csak a nagy művészről beszéltem és személyéről nem árultam el semmit.

Végre eljött a nagy vacsora ideje, és a teremben, ahol tele volt tábornokokkal, vezérkari törzstisztekkel, grófi adjutánsokkal és fehérkesztyűs felszolgáló legénységgel, bevezettem egy alacsony, kopott és gyűrött ruhájú, rossz cipőjű, ápolatlan ősz szakállú kis embert, bakasapkával a fején, aki huncutul mosolyogva nézett körül és igen jól mulatott az elképedt arcú, láthatóan zavarba jött társaságon.

Ilyen volt külsőleg Mednyánszky.

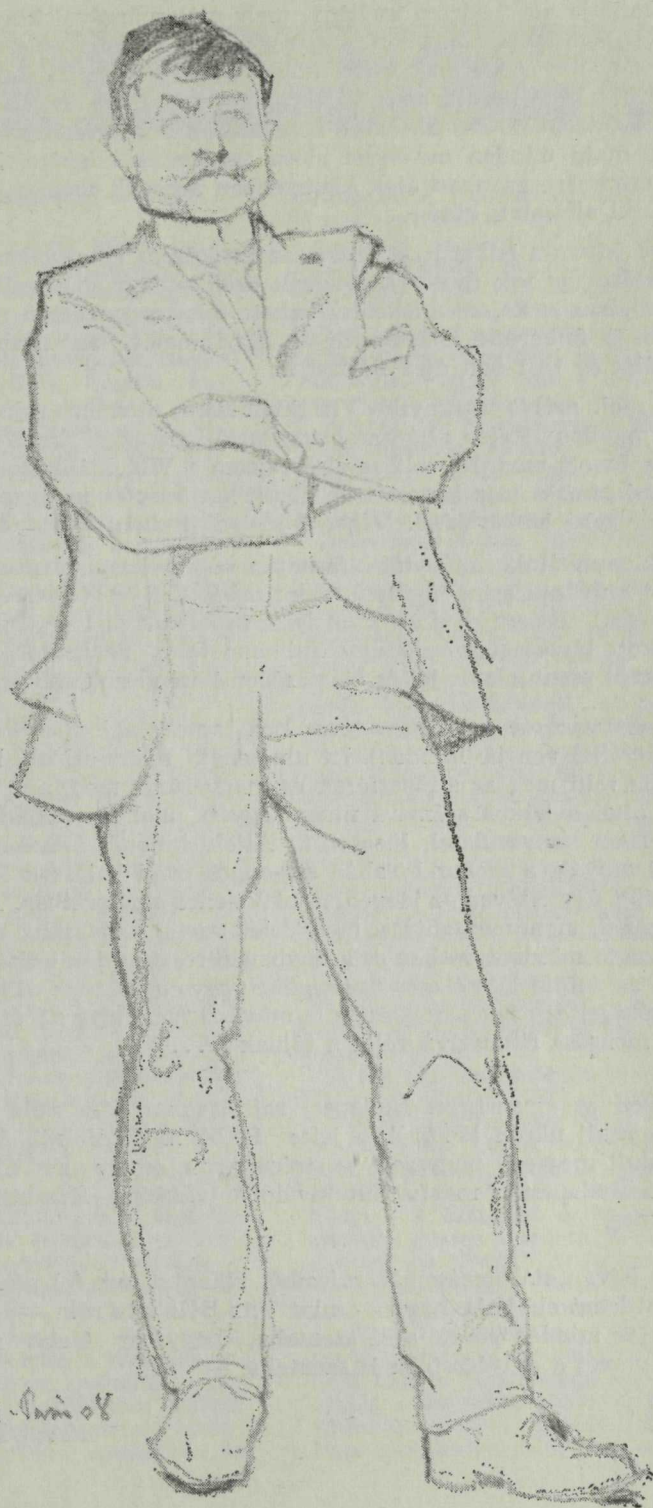
De fölényes műveltségével, kultúrájával, nagyszerű nyelvtudásával és humorával hamarosan lebilincselte mindenkit. Ez volt az igazi lény, ilyen volt az ember, a művész.

Aztán elkísértem a frontra. Igénytelenségét, szerénységét, amelyet különben már a lénye is elárult, valamint kimeríthetetlen munkabírását itt ismertem meg. — Hajnalban útnak indult, egyedül szeretett barangolni és rajzszerzőmáin kívül nem vitt magával mást, mint két üres zsemlét. Visszatértéig, késő estig ezeket eszegette zsebéből, morzsánként.

Amikor egy-egy ilyen útjáról megjött, vázlatok és rajzok tömegét hozta magával. De mik voltak ezek a kis remekművek, mi érdekelte őt a háborúban?

A sebesültek szenvedései, a katonák nehéz munkája, az ember és a lovak küzdelmei, hóban, fagyban és sárban, kínlódásuk lerongyolódott ruháikban, magukra borított pokrócaikba, sátorlapjaikba burkolva borús, szürke ég alatt. Hadvezérek, tisztek és urak nem érdekelték, bár mint a sajtó hadiszállás tagjának, feladata lett volna a háború népszerűsítése és dicsőítése, művészetével tulajdonképpen ellenpropagandát fejtett ki. A szegényember, a közkatona, a trén-kocsisok, a lesoványodott lovak és a nehéz, súlyos férfi munka volt az, ami őhozá közel állt. És amit bámulatosan könnyed és szellemes kifejező eszközeivel ismertetett meg az emberekkel. Fáradhatatlan volt, munkájában, a borús, havas, sáros időt, az elesett embereket szerette: a nép fiait nehéz hétköznapjaiban.

Később az olasz fronton találkoztam vele újra. Késő ősz volt, sok munka után együtt jöttünk hazafelé Triesztből Bécsbe. Vastag, sáros bakancs volt

W.H. Smith 08

rajta, kabátja alatt három mellény, mely alól spárgával kötve legalább 10—15 kis kulcs lógott ki. Végig ketten maradtunk a fülkében, elalvás előtt beszélgettünk. Itt árulta el, de csak véletlenül, hogy egy ilyen két zsemlés kiránduláson a két front közé került, amit valahogy nem vettek észre, leült egy sziklára és festeni kezdett. Az olaszok előbb nem tudták mire vélni ezt a kis, furcsa öregembert, majd minden művészet előtti tiszteletük ellenére, lövöldözni kezdtek reá. Szerencsére azonban csak könnyebben sebesült meg, a maga lábán tudott visszajutni állásaink közé...”

Zádor István a háborút követően az Őszirozás Forradalom és a Magyar Tanácsköztársaság sok fontos eseményét örökítette meg rajzaiban. 1920-ban Németországban a Rajna-vidékről készített sok nagyméretű rézkarcot. Külföldi útjai során felkereste Olaszországot, Egyiptomot, az arab vidéket, Angliát, Hollandiát és 1937-ben újra Párizst is.

„A napok múlva megnyíló Világkiállításra mentem rajzolni. Itt először a szovjet pavilon tetején álló hatalmas, sarló-kalapácsot tartó emberpár, Muhina alkotása fogott meg. Ez volt az első rajzom a Világkiállításra, amit aztán sok kínálózó témájú rajz követett. A közelében felépült magyar pavilont az épületeken dolgozó emberekkel. Végre búcsúzni tudtam Párizstól.

A sok munkától, élménytől elfáradtan végre hazamehettem, hogy a kedves szolnoki művésztelepen kipihenhessem magam. Nyári szokásomhoz híven sokat eveztem, úsztam, de dolgoztam is. A szokásos nyári együttlét, régi barátaim, megszokott társaságom valóságos otthonná tette Szolnokot, ahová mindig türelmetlenül mentünk le, jól és elég szépen berendezett műtermembe.

Különös varázsa van itt a levegőnek, amely a legtisztább napsütésben is ezüst fátyollal von be mindent. Itt nincsenek nyers színek, itt valami csendes harmónia tölti meg az atmoszférát, és magyarázza meg, mit találtak itt a művészek, ahol a laikus számára nincs egyéb, unalmas Alföldnél. Megragadták őket a Tisza kanyarulatai, füzesei, az Alföld különös felhőképződései, a Zagyva-parti tanyák, a szolnoki Tabán zeg-zugos utcái halászok öreg házaival, melyek között úgy eltéved az idegen, mint Velence sikátoráiban. Az Alföld meszi láthatárának monumentalitása, mely felett szebb a zivataros felhők száguldása, a napnyugta mindent vérben és aranyban fűrésztő grandiozitása, mint az Óceánon. Itt az Alföld látszólagos ürességében egy-egy satnya akácjának is megnő a jelentősége, egy korhadt kerítés is művészi élménnyé nő és az alföldi ember tempós mozgása ritmusává válik a tájnak is...”

1945-ben az elpusztított Budapest rajzolásakor Illés Béla kérte meg, hogy Pervomajszkij ukrán költőről, a jeles Petőfi-műfordítóról készítsen portrét, ezzel indult meg egy nagyszerű portrészorozata, amely az újjáépítés munkáshőseit, a Budapesten megfordult kiváló művészeket, Kossuth-díjasainkat örökítette meg.

Zádor István emlékezéseiből, rajzaiból villantottunk fel néhány kis részletet, de érezni lehet ebből is, hogy — mint Uitz Béla írta róla — „Egy művész, aki az életének minden percét arra szentelte, hogy az életet ábrázolja és élete minden percét a művészetnek is szentelte. —”

KAPOSVÁRI GYULA

A Jász Múzeum jubileumi évkönyve

Jászberény előkelő helyet töltött be a magyar múzeológia történetében. A vidéki közgyűjtemények első nagy hullámaához kapcsolódóan számos nagyvárost megelőzték a jász főváros polgárai múzeumuk alapításával, Sárospatak, Nagyenyed, Kolozsvár, Győr, Sopron, Pozsony múzeumai érzékeltethetik, hogy az első gyűjtemények országos hírű főiskolákhoz vagy jelentős polgársággal rendelkező településekhez kapcsolódva lehettek képesek arra, hogy otthont adjanak ilyen fontos tudományos, közművelődési vállalkozásnak. Az intézmény múltjához, tudománytörténeti súlyához méltó, gazdag tartalmú emlékkönyvet tett közzé az évforduló alkalmával a Jász Múzeum. Helyes módon a kötet elején Tóth János rövid áttekintést nyújtott az elmúlt száz esztendő történetéről.

A tanulmányok összességükben azt bizonyítják, hogy a múzeum napi közművelődési feladatai mellett a mai körülményei közt is igényes műhely. Jól képes összefogni a különféle munkahelyeken tevékenykedő kutatók eredményeit. A mintegy húsz tanulmány, közlés java része nemcsak Jászberény, vagy a Jászság történeti, néprajzi, művészeti ismeretéhez nyújt értékes adatokat, de az egyes témakörök nagytáji vagy országos összegezését is jól szolgálják. Örvendetes ez különösen akkor, ha arra gondolunk, hogy a néprajzi, helytörténeti vizsgálatok legfontosabb bázisa a vidéki múzeumok tudományos gyűjtő, szervező, feldolgozó tevékenysége. Nem véletlen, hogy a régi magyar nyelvhasználat szerint a múzeum szavunk alapjelentése munkaszoba, író-olvasó szoba és csak legújabbban vált egyértelműen-egyoldalúan kiállítási intézmény, régiségártermévé. A korszerű, szocialista művelődési életben a múzeum e két jelentéselemének egyensúlyban, harmóniában kell lennie.

10 történeti közleményt, 9 néprajzi értekezést, publikációt olvashatunk, amelyekből 3 dolgozat mindkét szakterület kölcsönös érdeklődésére tarthat számot. A két művészettörténeti közlésen túl 1—1 szociológiai, nyelvészeti és

antropológiai írás jelent meg, ami helyes aránytartásra vall.

A kötet összeállításánál tekintettel volt a szerkesztő, hogy olyan írások is napvilágot lássanak, amelyek ugyan adataikban, módszerükben nem nyújtanak újat, de hasznos, ismeretterjesztő összeállítások, amelyek iránt nyilvánvaló a helyi igény, amit a Jász Múzeumon kívül alig-alig elégíthet ki más intézmény. Ez a színvonalas közművelődési törekvés jellemzi *Szabó László* kandidátus közleményeit. Különösen helyes volt *A jászok magyarországi betelepítése* című írásának publikációja.

Örvendetes *Kocsis Gyula* néprajzi államvizsgái dolgozata történeti bevezető tanulmányának a kiadása. A szerény forrásadottságokkal rendelkező település, Jászfákóhalma nép- és agrártörténeti fejlődésének tanulságos mérlege. *Szabó István* Jászdózsán végzett paraszti birtoklástörténeti, gazdálkodási bemutatása haszonnal egészíti ki a Jászságra vonatkozó ismereteket, néprajzi tanulságai nem közömbösek. *Erdész Sándor* dolgozatában a redempcionális per kései kifejtését dolgozta fel. Sajátosan érzékelteti az országos politikai háttérét s egyben a három kiváltságos autonóm terület sajátos provinciálissá vált közéletét, belső világát.

Gecsenyi Lajos, *Németh Ferenc* közlései a munkásmozgalom helyi hagyományát, múltját ismertetik meg úgy, hogy a helyi történészek súlyát, nemzetközi háttérét, kapcsolódásait is érzékelnünk lehet.

A két művészettörténeti tanulmány a középkori, illetve XIX. századi Jászság építészeti kultúrájának szintjét, súlyát teszi egy-egy emlék révén érzékelhetővé. Különösen jelentős a jánoshidai műemlék-helyreállítás, hiszen az Alföldet s a Jászságot eddig ismeretlen, országos szinten is fontos emlékekkel tette gazdagabbá *Kozák Károly* kutatása.

Nagyon helyesen járt el a szerkesztő, amikor érdeklődését nem szűkítette le a múzeum jelenlegi, az újabb közigazgatási határokra szabott gyűjtőterületére, hanem vizsgálatába vonta mindazokat a helyeket, ahova a jászságiak eljutottak, ahova letelepedtek. *Dankó Imre* kereskedelem-történetileg is érté-

kelhető piac-, vásártanulmánya segíthet a Jászság szélesebb körű kapcsolatrendszerét feldolgozni, megismerni. Módszeri vonatkozásokban is gazdag, tanulságos *Szilágyi Miklós* Kunszentmárton körösi halászatát a kirajzási hely és az új, XVIII. századi otthon eltérő hagyományai összefüggésében elemző cikke. *Bellon Tibor* Jászárók-szállás jászágói tanyáiról nyújt szemléletes beszámolót, ami *Bárth János* lajostmizsei tanulmányaival együtt az Észak-Alföld egészének alaposabb népi építkezési, települési, gazdálkodási ismeretéhez alapos hozzájárulás. *Bárth János* hozta létre, mint dolgozatából is kiteszik, az immár országos hírűvé vált tanyamúzeumot. Múzeológiai, építészet-történeti szempontból ugyan sok volt a kutató elképzeléseit keresztező külső, kikerülhetetlen adottság, szerzőnk éppen e tanulmányával hitelesíti az elért eredményeit. Az itt közölt adatok egyaránt szolgálják a tanyakérdés, az alföldi építkezés kutatását, de egyszerre derítenek fényt Jászberény népének mint anyatepülés közösségének egykori műveltségére, s a közelmúltra Pest megye életébe szervesen beépült, önállóvá vált, tanyás településre. A tanulmányt miként *Bellon Tibor* dolgozatát is gazdag sokrétű fénykép dokumentáció egészíti ki. *Bárth János* mondandóját korszerű, műszaki rajzvázlatok is dokumentálják. Kár, hogy szerkesztés-technikai okokból nem minden adat került közlésre az egyes rajzlapokon. A két népi építkezési, települési tanulmány felhívja a figyelmet arra, hogy az alföldi népi építkezés milyen sokoldalú, elemzésre méltó vizsgálati anyagot tartogathat még napjainkban is. Érdemes lenne ebben az irányban a Jász Múzeum számára további kutatási és közlési lehetőséget biztosítani.

A néprajzi dolgozatok sorát két folklorisztikai közlés egészíti ki, *Barna Gábor* és *Szabó Sándor* a Jászság hiedelemvilágának ismeretét gazdagította megfigyeléseivel. Érdemes lenne a jövőben a múzeum számára népköltészeti, zenei publikációkat is biztosítani. Bizonyosan gazdag, értékes hagyományt ismerhetnének meg kutatóink.

Csalog Zsolt szociológiai módszerekkel a Fényszaruban végzett kutatásai alapján a cigányság 1971. évi helyzetét vázolja. Megállapításai a téma helyi és országos feldolgozását a végső soron problémái megoldását hasznosan szolgálják.

A módszertanilag megalapozott, aktuális nyelvészeti kutatások körébe vág

Jászapáti helynévanyagának feldolgozása. *Farkas Ferenc* tanulmánya akár a szakkutatás felől, akár az ismeretterjesztés felől közeledünk hozzá, egyaránt hasznos.

A kötetet összességében ajánljuk minden érdeklődő olvasónak, aki szülőföldje, megyéje múltját, hagyományait szeretné megismerni. A tudományos kutatók, intézmények sem nélkülözhetik, hiszen vizsgálataikban mint adalékokban, tanulságokban gazdag gyűjteményre rendszeresen támaszkodniuk kell.

Ismertetésünket nem fejezhetjük be anélkül, hogy ne emlékezzünk meg a jászberényi Lehel Hűtőgépgyár anyagi támogatásáról. Helyes elgondolást, jó ügyet támogatót a nagyhíru ipari üzem mint mecénás. Ugyancsak a gyárnak, mint nyomdatulajdonosnak köszönhető a szép gondos nyomás, az igényes illusztrálás és a művesen kivitelezett mellékletanyag. Reméljük mihamarabb újabb gazdag kötetet örvendeztet meg bennünket a Jász Múzeum és szocialista pártfogója, a Hűtőgépgyár. Bizonyosan tudományunk, közművelődésünk látja majd hasznát. (Szerkesztette: *Tóth János*, Jászberény, 1974.)

FILEP ANTAL

Visszapillantó

A Magyarországon felhasznált energia mintegy ötven százaléka importból származik — s ezt megérezte gazdaságunk fizetési mérlege. Épp ezért az MSZMP Központi Bizottsága, a párt XI. kongresszusára kiadott irányelveiben már a legfontosabb gondolatok között találjuk az energiagazdálkodás témakörét — a takarékossgot, a gondos felhasználást, a veszteségek csökkentését. A vállalatok nagy része ennek nyomán elkészítette, s többségük meg is valósította energiagazdálkodási tervét.

* * *

Példák után érdeklődöm az egyik Szolnok megyei vállalat vezetőjétől — hogyan valósult meg az energiatakarékossági terv?

— Kezdjük a legapróbbnál... A munkások észrevették, a hegesztő generátorok kevesebbet fogyasztanak, ha az ajtó elé ponyvát feszítenek ki. Így nyitáskor nem fújja el mindig a huzat az ívet. Milyen egyszerű... Persze, mindenki ott takarékoskodik, ahol tud...

Naív dolog lenne azt hinni, hogy egy ponyva kell és már jól is állunk energiával. A példa mindenestre azt bizonyítja, takarékoskodni sokféleképpen lehet. Az apróságok pedig rengeteget számíthatnak a népgazdaságnak. Figyelemre méltó mondat: „Mindenki ott takarékoskodik, ahol tud...” Munkások a munkapadok mellett, mérnökök, műszakiak pedig a rajzaszatók, a tervdokumentációk fölött. S hogy az energiagazdálkodás kérdéseit minél szélesebb körben megismerjük — erre jó alkalom volt a műszaki hetek rendezvénysorozata. Ez a gondolat vezérelte a MTESZ Szolnok megyei Szervezetének vezetőit, amikor tavaly szeptemberben eldöntötték, hogy a VII. műszaki hetek fő témája az energiagazdálkodás lesz.

A szervezetnél már évek óta hagyomány, hogy a tavaszi rendezvénysorozat gondolatai egy-egy időszzerű gazdaságpolitikai kérdések köré csoportosulnak. Az „első” műszaki hetek témája 1970 áprilisában a közlekedés volt, s ezután sorban a programok között találjuk az öntözést, a készletgazdálkodást, a környezetvédelmet.

A vállalatok 1975-ben tehát elkészítették anyag- és energiatakarékossági tervüket. Az azóta eltelt időszakban már jelentések, felmérések is készültek az eredményekről az üzemekben, a gyárakban, a trösztöknél, a szakminisztériumokban. Ismerjük a tapasztalatokat, s ezek nem mindenütt biztatóak. A vállalatok egy részénél a gyorsan realizálható, látványos intézkedések tervezésére és megvalósítására törekedtek. Ebben közrejátszik az a tény is, hogy a tervek értékeléséig az idő rövid volt, de sok esetben a főszereplő: a közöny. Az intézkedési tervekben itt-ott általánosan fogalmazták meg a tennivalókat, máshol pedig az elképzelések egyenlőek voltak az energiagazdálkodás általános normáival, amit felhívás nélkül is meg kellett volna tenni munkásnak, műszakinak egyaránt. Az elmúlt esztendő tapasztalatai megmutatták sok üzemben, mi az, amit már a megelőző években is megtehettek volna.

A műszaki hetekre tehát tapasztalatokkal, s főként megyénk nagyobb üzemiből, szép eredményekkel, hasznosítható módszerekkel „érkeztek” az előadók. Bőven volt mit átvenni, átadni, kicserélni.

* * *

Az Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület alföldi termelési szakcsoportjának egyik előadásából három kérdést idézhetünk a rendezvények mottójaként:

Mi a funkciója?

Mennyibe kerül?

Mi tudná ugyanezt teljesíteni és az egyéb megoldások mennyibe kerülnének?

Funkció és költség. E két bűvös szó kerül a mérlegre, amikor arról döntenek, a gőzt milyen — olaj-, földgáz- vagy széntüzelésű — kazánokban állítsák elő a vállalatnál., de ugyanez kerül „porondra” akkor is, amikor országos jelentőségű dologról, a szénbányászat fejlesztéséről döntenek.

„Olajkísérő gázrendszerben a vezetékek fokozatosabb tisztításával csökkenteni kell a léfúvatásokat... Clark kompresszorok szívónyomásának beállításával csökkenteni kell a levegőbe menő hányadot.” Két mondat a Kőolaj- és Földgáztermelő Vállalat ideai anyag- és energiatakarékossági tervéből. Az első negyedév eredményei azt mutatják, hogy a megtakarított érték meghaladja a harmincmillió forintot. (Tavaly ez több mint 68 millió forint volt.) A tervben felsorolt elképzelések többsége — talán nem hat a szavakon történő lovaglásnak — mind folyamatos tevékenységet feltételez. „A vezetékek fokozottabb tisztításával...” Nem egyszeri, hanem többszöri és nemcsak úgy, hanem „fokozottabb” tisztításával. Az energiahelyzet — a szükség — úgy diktálja, hogy az energiagazdálkodás és az energiatakarékosság nem lehet kampányfeladat.

Bizonyítékként idézhetnénk egy, a Tisza Cípőgyárban elhangzott előadásból (címe Takarékoság kérdése vállalaton belül és vállalaton kívül), vagy a Gépipari Tudományos Egyesület jászberényi csoportja által szervezett előadásból (címe Energiagazdálkodás és energiatakarékosság kérdései a Hűtőgépgyárban).

Két előadás közötti szünetben csíptem el a következő beszélgetést: „Nincs raktáron nyolcas lemezetek? Van, hatosért!” Igaz, senki nem csapott senki tenyerébe, az „üzlet” megszületett. Mindez talán nem ragadt volna meg a fejemben, ha a következő előadás nem újfajta raktározási technológiáról, a felgyülemelő készletekről és az anyag-takarékosságról szól. Megtudtam azonban, hogy számítógépes raktári adat-tárolással megszűnik a „vajon Géza bácsi, tudja-e mi van a raktár sarkában” dilemma. Nem kell az esztergályosnak harminc milliméteres köracélból elkészíteni a „tizenötös” tengelyt, ha a legfelső polcon van tizennyolc milliméteres anyag. Ez is energiatakarék-ság kérdése — bár itt az elparazolt anyag mellett, eltékoztolt időt is fel-írhatnának a munkalap hátuljára. Az említett előadás egyébként amelyre volt azoknak a beszámolóknak, amelyek ar-ról szóltak, mennyi szál kapcsolódik a fő témához, az energiagazdálkodáshoz.

Korszerű minőségellenőrző berende-zésekkel például a régi, kézi vizsgálato-khoz képest gyorsabban és pontosab-ban kijelölhető a selejt. Az ered-mény: kevesebb selejt, kevesebb elfe-csérélt energia. Üzemszervezési kérdé-sekről tárgyaltak a Magyar Élelmezés-ipari Tudományos Egyesület szolnoki csoportjában akkor, amikor a számító-gépes, hálódigramos karbantartási kí-sérlet eredményeit vették nagyító alá. De, ugyanez volt a téma az Építőipari Tudományos Egyesület szolnoki csoportjánál is, csak ott az építési, szere-lési tevékenység gazdaságosságáról esett szó üzemszervezés kapcsán.

S ha már az egyéb energiagazdálko-dással kapcsolatos kérdésekről beszélünk, bármilyen mosolygató is, újra vissza kell hogy térjek a nyílászáró-szerkezetekre egy a Papír- és Nyomda-ipari Műszaki Egyesület papírgyári csoportjában elhangzott előadás segít-ségével.

„Sajnos, a fűtésnél nemigen beszélhetünk gazdaságos energiafelhasználás-ról, hisz nem megfelelő a kivitelezés, a karbantartás miatt gyakori a helyi-ségek túlfűtése, illetve a nyitott abla-kokkal történő hőmérsékletszabályo-zás.” Az előadás hallgatói megtudhat-ták azt is, hogy 1974-ben a Detroitban megtartott XI. energia világkonferencia külön szekcióülésein foglalkozott az

ipari berendezések és a kommunális épületek hőszigetelésével. Itt állapítot-ták meg, hogy a berendezések rend-szeres karbantartásával, a fűtési idényre való gondos előkészítéssel, minden fo-gyasztó fegyelmezett magatartásával je-lentős eredményeket lehet elérni, ugyanis egy fokkal alacsonyabb szoba-hőmérséklet hat százalékkal kevesebb fűtési energiafelhasználást jelent.

Egy olyan gyár esetében, mint a Szolnoki Papírgyár, amelynek az éves termelési értéke meghaladja a 700 mil-lió forintot, nyilván nem a nyílászáró a legnagyobb gond, de egy ajtó- illetve ablaktípusú hőszabályozó berendezés országos viszonylatban már milliókat jelenthet.

* * *

Ha megkérdeznék az újságíró, mit hiányolt a műszaki hetek előadásain, egy mondatban válaszolna rá: a tollat és a jegyzetfüzetet. Az előadások, viták változatosságához, érdekességéhez nem fér kétség, egyszóval bőven volt je-gyezni való. Sajnos, rossz szokásá vált — s, itt is előfordult — a „beülünk, meghallgatjuk” módszer. Rossz szokás, s rossz takarékoság a papírral, az energiával.

A VII. műszaki hetek szakszerű meg-rendezéséért a MTESZ-aktivistákat illeti az elismerés. Ők biztosították, hogy a 97 rendezvény, mintegy 5100 résztve-vője hasznos gondolatokat, információ-akat kapjon energiagazdálkodási helyze-tünkről, eredményeinkről, feladataink-ról. A hallgatók nagy része minden-napi munkájában tudja hasznosítani az elhangzottakat, erre most mindennél nagyobb szükség van. Nem szabad, hogy veszendőbe menjen egyetlen kalória, egyetlen kilowatt sem. Hisz ahogy Zsen-gellér István nehézipari miniszterhe-lyettes elmondta a műszaki heteket megnyitó előadásában: „Az ország energiaellátásának költsége jelenleg 400 milliárd forint évente. Ha csak egy százalékát megtakarítjuk, az már egy esztendő alatt 400 milliárd forint.” Kell-e ennél jelentősebb érv?

HAJNAL JÓZSEF

L. H. - Fisher - 08

A mester

Úgy volt ő mutatványos,
mint tudós Apáczai János,
ki lepipálta Szent Ferencet,
mivel a körégyűlt vadaknak
nem lelkük békességét prédikálta,
hanem a szükségszerű rendet,
melyben vadak már nem is lakkak.

Tudta magát
mindennél szabadabbnak ;
mert kinek az álma :
tudományban haladva írni
és írva haladni előre —
a halált is le tudja bírni,
ahogy az igazában kétkedőket :
hűs logikája láncára köti,
táncoltatja és szánja őket.

PETRI CSATHÓ FERENC

ÁRA 5 FORINT

